

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП Р. МАКЕДОНИЈА
ПЕДАГОШКИ ФАКУЛТЕТ
ВТОР ЦИКЛУС НА СПЕЦИЈАЛИСТИЧКИ СТУДИИ ПО
МЕТОДИКА НА НАСТАВАТА ПО РЕЛИГИСКО ОБРАЗОВАНИЕ

Анета Јовковска

СПЕЦИЈАЛИСТИЧКИ ТРУД

**Дидактички аспекти на православното
христијанско воспитание**

Штип, јули 2011

Комисија за оценка и одбрана:

МЕНТОР

проф. д-р Снежана Мирасчиева
Вонреден професор Педагошки факултет

ПРЕТСЕДАТЕЛ НА КОМИСИЈА

проф. д-р Владо Петровски
Вонреден професор Педагошки факултет

ЧЛЕН

проф. д-р Емилија Петрова Ѓорѓева
Вонреден професор Педагошки факултет

Датум на одбрана: 5 јули 2011

Дидактички аспекти на православно христијанско воспитание

Краток извадок

Секоја вештина на воспитувањето може да се дефинира како поттикнување на растот и развојот на учениците. Секако, една ваква сложена и деликатна задача поставува високи барања пред наставниците по сите предмети, а посебно пред наставниците по предметот *Етика во религиите* во чии рамки се вклучени и содржините со православно христијански воспитен карактер.

Основната задача на православно воспитување е да го овозможи развојот на учениците како личности отворени кон Бога и кон другите луѓе како икони Божји; личности способни длабоко да ја разберат цивилизацијата и културата во која живеат; историјата на човештвото и достигнувањата во разните области на творештвото; личности кадри да пронајдат рамнотежа помеѓу себе и заедницата, да го разберат, преиспитаат и вреднуваат сопствениот однос кон секој друг човек како неповторливо битие и секако, личности спремни на преумување, на покајание, на самоограничување поради другите, а со тоа и личности спремни да ја пронајдат вистинската слобода во животот сфатен како заедница со Бога и другите луѓе.

За да може сето ова знаење наставникот квалитетно да им го пренесе на учениците неопходно е да се стекне со познавања од областа на дидактиката, па така правилно да ги обликува христијанско-воспитните содржини на начин кој ќе биде најпогоден учениците да ги остварат целите и задачите на православно христијанско воспитание.

клучни зборови: наставник, ученик, наставни содржини, наставни средства, дидактички начела, наставни методи, облици на работа, планирање, корелација, цели и задачи на православно христијанско воспитание.

Didactic aspects of Orthodox Christian education

Abstract

Every educational skill can be defined as encouragement of the growth and development of children. However, this is a complex and delicate task which requires a lot from the teachers of any kind of subjects, especially those teaching Ethics in religion, as it is the case with Ethics in Orthodox Christianity. The principal task of the Orthodox education is to help children develop into individuals who will be open to God and to other people as icons of God; individuals who will be capable to deeply understand the civilization and culture they live in; the history of human kind and its accomplishments in the various fields of creativity; individuals who will be able to find balance between themselves and their community, to understand, to reconsider and evaluate their personal approach towards every man as a unique human being; and of course, individuals who will be able to consider other people's opinions, to repent, to limit themselves so as to help the others, and thus, to become individuals ready to find the true freedom in life understood as a union with God and with other people.

In order to be able to convey this knowledge to his/her students, it is necessary for the teacher to have notions in didactics, and to convey the Christian-educational contents in the best way so that the students are able to achieve the goals and tasks of the Orthodox Christian education.

Keywords: teacher, student, curriculum content, teaching materials, teaching principles, teaching methods, forms of work, planning, correlation, goals and objectives of the Orthodox Christian education.

Содржина:

1. Вовед.....	7
2. Православната педагогија како општествен и духовен феномен.....	9
3. Образовно-воспитни цели и задачи на православно христијанско воспитание.....	13
4. Основни начела на православно христијанско воспитание.....	19
4.1. Естетско учење.....	19
4.2. Учење на корелација.....	20
4.3. Симболичко учење.....	21
4.4. Анамнестичко учење – учење водено од сеќавање.....	22
4.5. Биографско учење.....	23
4.6. Прифаќање на половите разлики.....	24
4.7. Мистагошко учење.....	24
4.8. Библиско учење.....	25
4.9. Етичко учење.....	25
4.10. Меѓурелигиско учење.....	26
4.11. Учење за еден свет.....	27
4.12. Учење насочено кон проект.....	28
4.13. Практично учење насочено кон делување.....	29
4.14. Слободна работа.....	29
4.15. Воспитување со предупредување.....	30
4.16. Воспитување преку заштита од искушенија.....	30
4.17. Воспитување преку пример.....	31
4.18. Воспитување преку воздржување (ограничување).....	31
4.19. Воспитување преку награди.....	32
4.20. Воспитување преку укор.....	32
4.21. Начело на прилагодување (кон индивидуалните карактеристики, времето, возраста и степенот на развој на ученикот).....	33
5. Дидактички аспекти на православно христијанско воспитание.....	33
5.1. Дидактички триаголник.....	33
5.1.1. Ученикот како субјект во наставата која вклучува православно христијанско воспитание.....	34
5.1.2. Специфични содржини на православно христијанско	

воспитание.....	36
5.1.3. Наставникот како дел од дидактичкиот триаголник – значење на педагошко-методичките компетентности.....	37
5.2. Наставни методи во процесот на реализација на наставата која вклучува православно христијанско воспитание.....	42
5.3. Примена на наставни средства во процесот на реализација на наставата која вклучува православно христијанско воспитание.....	47
5.4. Социјални облици на работа во наставата која вклучува православно христијанско воспитание.....	53
5.5. Планирање на наставата која вклучува православно христијанско воспитание.....	57
5.5.1. Глобално планирање, оперативно планирање и писмена подготовка на вероучителот.....	58
6. Корелација на наставата која вклучува православно христијанско образование со другите предмети.....	60
7. Вреднување на резултатите во наставата која вклучува православно христијанско воспитание.....	63
7.1. Норми за вреднување на резултатите.....	64
7.2. Воспитно-образовните цели како критериум за проверување и вреднување на резултатите.....	65
7.3. Теолошко-педагошки аспекти.....	66
7.4. Предлози за поинаква пракса на вреднување на резултатите од наставата која вклучува православно христијанско воспитание.....	67
7.5. Критериуми за вреднување на наставата која вклучува православно христијанско воспитание.....	69
8. Заклучок.....	72
Користена литература.....	74

1. Вовед

Во своето неколкуиљадно постоење, под влијание на промените во општествените системи, училиштето постојано се менувало. Се менувале неговите цели и задачи, а паралелно со тие промени се структурирала и реконструирала и учителската професија. Така, функцијата на наставникот, од онаа првобитната во Египет и Персија - описменување на идните државни службеници и свештеници, па преку раководење со процесот на стекнување на знаења, умеања и навики, во традиционалното училиште се проширува и на функцијата воспитување. Оваа функција се определува како свесно и намерно, плански и систематски организирано влијание на развојот на личноста на ученикот според одредени цели и задачи (Николоска, 1997:5).

Кога станува збор, пак, за православното христијанско воспитание може да се каже дека тоа во најширок контекст го опфаќа и поимот образование. Во денешно време, под образование се подразбира процесот со кој раководи наставникот, а учениците развиваат психофизички способности, формираат поглед на светот и стекнуваат знаења, вештини и навики (Kruļj и др., 2002:158) корисни за нивната материјална благосостојба и кариера. Но, во православната христијанска теологија зборот „образование“ има подлабоко значење и доаѓа од зборот „образ“, како потсетување на тоа дека човекот е создаден според Божјиот образ и подобие (Битие 1,26-27; 5, 1-2.). Библијата точно не прецизира што всушност се подразбира под образ и подобие на Бога во човекот. Светите отци, пак, образот Божји првенствено го гледаат во духовната природа на човекот, способноста да се надмине неговата сетилна природа, да се издигне над законите на материјалниот свет; во моќта на човекот над природата; можноста на постигнување на бесмртноста; во мудроста на човекот, слободата, совеста, креативната способност; во љубовта Божја; во нашата љубов кон Него и Неговото создание и во смисла на одговорноста на човекот за целото создание. Образот Божји во луѓето, иако е затемнет после гревопадот на нашите прародители Адам и Ева, сепак е задржан како можност за нашето спасение.

Во православната традиција, значењето на зборот „образование“ е во смисла на враќање на интегритетот на личноста на човекот, вклучувајќи го

развојот на сите негови сили кои се наоѓаат во одредена хиерархиска зависност. Да се создадат услови за заживување и развој на духовниот живот, зачувување на внатрешниот мир на детето од страстите и моќта на гревот, развој на сите разумни сили на душата (умот, волјата и емоциите), спознавање на себеси и светот како Божествено создание, спознавање на својата особена „призованост“ во овој свет и одговорноста за својот живот.

Образованието во православната традиција, всушност е сфатено како спасение – како подготовка за животот во вечноста која се случува овде на земјата. Спасението, пак, е невозможно надвор од Црквата. Воцрквувањето личноста ја приведува кон нејзиното спасение – тоа е главниот педагошки проблем: создавање на услови за духовно и морално формирање на човекот. Усвојувањето на личносното спасение, морално и духовно искуство е суштина на православната настава.

Во православието, образованието се смета за индивидуален случај на покајание, кога човекот е свесен за својата несовршеност и незнаење и не само што тоа го разбира, туку има и тенденција да се трансформира себеси. Од оваа перспектива, на поучувањето може да се гледа како на помош на покајник, кој се стреми кон висините на светоста. Знаењето не се превзема, туку се стекнува низ процесот на учење кога тоа е во режија на готовноста на човекот да го осознае, разбере и да се приспособи на од Бога даденото знаење, кога учењето е надополнето со интуиција и жив опит на заедничарење со Бога. Образованието не може да се сведе само на докажување на вистината преку моќта на разумот, туку потребно е да се спознае вистината како откровение и сведоштво.

Педагошката поддршка е вродена човекова потреба за познавање на вистината и заедница со Бога – тоа е суштината на православното христијанско образование. Човекот сам, со Божја помош, се изградува себеси носејќи го Божествениот образ во себе, а задача на наставникот, родителот и духовникот е да им помогнат на децата, учениците и верниците на патот кон нивното изградување.

2. Православната педагогија како општествен и духовен феномен

Зборот „педагогија“ доаѓа од грчкиот збор „παιδαγωγική“ што буквално значи „водење на детето“. Во древна Грција педагог бил робот кој го водел детето кај учителот на поучување. Со текот на времето, овој збор добил ново значење. Денес, со зборот педагогија се именува науката за воспитанието, поучувањето и образованието на човекот (Сурова, 2002:2). Како област на општествената дејност, педагогијата е генерирана од самиот живот. Таа се родила заедно со општеството и заедно со него се изградува и обликува. Имено, преку воспитанието, општеството се репродуцира себеси, т.е. ја овозможува сопствената репродукција.

Уште од самиот почеток на христијанската епоха религиозното поучување и воспитување имале педагошки карактер. Тие се засновани на учењето и примерот на Господ Исус Христос и светите апостоли. На таа педагошка дејност на Господ Исус Христос и светите апостоли ѝ следеле дидактички препораки: што треба да се предава и како да се обработува избраното градиво. Податоци за ова, од една страна, ни даваат мистагошките катихези на свети Кирил Ерусалимски, а од друга страна списот на блажени Августин „За поуците на неуките“ (Илиќ, Драшкович, 1981:55). Подоцна оваа дејност сè повеќе се разгранувала и заедно со пастирското богословие и омилитиката претставувала еден дел од практичната теологија. Своето самостојно определување и името катихетика го добила дури кон крајот на XIII век. Катихетиката важела како теолошка гранка. Таа е теорија на христијанската религиска настава и воспитување. Како таква, била дел од педагошката наука и имала задача да го оспособи верникот во периодот на неговиот развој за вистински христијански живот. Притоа, катихетиката се служела единствено со учењето кое е изложено во изворните списи и светоотечката литература на христијанската религија. Примената на катихетските правила и упатства за животот се сфаќале како душегрижништво за младината. Но, таквото педагошко работење можело да ја задоволи научната мисла само во времето кога сето воспитување било под надзор на Црквата и кога педагогијата не постоела како посебна наука. Оттогаш катихетиката морала да излезе од чисто

црковните граници и своето учење да го постави на поширока основа за воспитувањето, а особено за религиското воспитување, па така настанала христијанската педагогија како посебна теолошка дисциплина. Прв во православната христијанска црква кој почнал да ја обработува христијанската педагогија бил В. В. Зјенковскиј, ректор на Богословскиот институт во Париз. Тој особено се залагал за потребата педагошката мисла да ѝ се врати на христијанската антропологија. Негово значајно дело е „Проблемите на воспитанието во светот на христијанската антропологија“. Исто така значаен придонес на ова поле дале и митрополитот Амфилохије со неговото дело „Основи на православното воспитание“, протоереј Александар Зелененко – „Основни принципи на православната педагогија“, отец Борис Ничипоров – „Принципи на православната педагогија“, протоереј Глеб Каледа – „Задачи, принципи и форми на православното воспитание“, Н. В. Маслов – „Методи на православното воспитание“, Л. В. Сурова – „Методика на православната педагогија“ и други.

Педагогијата, како наука за воспитанието и образованието, влијае на развојот на личноста на ученикот. Религиската педагогија, признавајќи го овој факт, се обидува педагошкото мислење да го поврзе со религиската сфера како битен елемент во развојот на личноста на ученикот верник. Нејзината потреба сè повеќе се согледува во денешно време. Во современото општество продолжуваат да се случуваат реформи во големи размери, кои влијаат на сите сфери во животот: политичкото, социјалното, економското, образовното, како и моралното живеење. Незначителните позитивни резултати на овие иновации и промените кои настанале се во сенка поради големиот број деструктивни тенденции и тоталитетот кој можеме да го опишеме како криза на моралот и духовно осиромашување на семејството, младината и општеството. Всушност, оваа криза се пројавува во следново:

- Дисбаланс на социјалните идеали, што се изразува првенствено во експлицитна и безрезервна доминација на материјалните вредности пред духовните. Природна последица на ова е крајно изопачен поглед на децата, младите и возрасните за доблестите како што се љубовта, верата, побожноста, чистотата, преданоста, сочувството, великодушност, правдата, чесност, совесност и одговорност (Според Амфилохије, 2000:34-50).

- Општ раст на социјалната агресија – оваа негативна тенденција најмногу е изразена кај помладата генерација и се манифестира во форма на култот на сила и насилство, несоодветна агресивност и немотивирана суровост. Се јавуваат неприфатливо високи стапки на малолетничка деликвенција и криминал.

- Недостатокот на духовност кај младата популација стана плодна почва на повеќе опасни и деструктивни форми на окултизам, секти, зависност од дрога и сексуален промискуитет, а како последица на тоа се јавуваат зголемен број на психички болести и самоубиства. Нема причина да се сомневаме дека оваа супкултура на младите во системот на социјални идеали, вредности и интереси е деструктивна, а понекогаш и општествено опасна (според Зеньковскиј, *Христианство и педагогическая деятельность*).

Нарушувањето на религиозната и моралната свест (определување на морален избор), емоционалната, волева, душевна и духовна незрелост, денес, може да се забележи не само кај младите и адолесцентите, туку и кај децата од основна училишна возраст. Тековната социјална ситуација кај младите е драматична, како што постојано се потврдува од страна на медиумите. Сегашните трендови во нашето општество, дури и позитивните промени во политичката, социјалната и економската сфера сè уште немаат позитивно влијание врз духовната и моралната состојба кај помладата генерација. Целосно оздравување на општеството и излез од кризната ситуација е можно само со обраќање кон духовните вредности и културно-историското наследство на православниот народ. Без какво било претерување можеме да кажеме дека православието одиграло голема улога во развојот на македонската култура, писменост, традиција, општествениот начин на живот, уметноста и образованието. Имено, врз таа основа се издигнале многу македонски светители, бил воспитан голем народ, била создадена силна држава и богата култура. Најголем пример во Православната христијанска црква е непроменливиот идеал – Богочовекот Господ Исус Христос, а целта е да се здобиеме со Небесното царство. „Барајте го најнапред царството на Бога и Неговата правда, и сè ова ќе ви се придаде“ (Матеј 6,33). Овие Божји зборови се целосно оправдани низ историјата на македонскиот народ. Додека нашиот народ се едуцираше во духот на православната вера и во срцето свое го чуваше духовното и нетрулежното, тогаш и во неговото земско битисување е

забележан напредок и слава. Преорентацијата, пак, кон материјалните вредности за сметка на духовните и насочување единствено кон „земното царство“ довело до големи тешкотии, политички раздор, економска криза, нарушување на моралните закони, корупција помеѓу луѓето и криза во семејството и училиштето.

Современите семејства, денес, живеат вон црковната традиција и родителите стануваат сè повеќе неспособни за духовно и морално воспитување на своите деца (според Миочиновиќ, 2004:3). Таквата рамнодушност е во голем раст и се забележува дури и во интеракцијата помеѓу семејството и училиштето. Современото училиште за жал е секуларно и стои надвор од религиозниот живот, црквата и православната традиција. Поради тоа, денес, како никогаш порано е потребно општеството да си постави за задача духовно и морално воспитување на младата генерација (според Мельков, 2004). Без навраќање кон историјата, духовното наследство и православната традиција не е возможно во целост да се согледа кризната состојба во општеството, семејството и современото училиште.

Извесно е дека воспитанието се случува најпрво во семејството, каде што детето поминува најголем дел од својот живот (Johnstone, 1988). Во семејството се положуваат првите и основни принципи на воспитание, па дури и на образование, на кои, подоцна, човекот ќе се потпира во текот на целиот негов живот. Во семејството се запечатува духот, начинот на живот, обичаите, начинот на однесување помеѓу членовите на домаќинството, се здобиваат првичните работни вештини, се основа поглед на светот, и се формира односот кон Бога, Црквата и човекот. Но, семејството, според своите сили, не може да ја реши задачата на образованието, поради тоа на помош доаѓа училиштето, значително проширувајќи ги и продлабочувајќи ги знаењата добиени во семејството. Училиштето во историјата се појавува многу подоцна од семејството и било основано за поддршка на семејното воспитание.

Уште поважна е и улогата на Црквата – место каде што младите генерации се приклучувале кон плоден црковен живот: кон вероучение, богослужење, кон светите тајни кои се неопходни за духовно и морално изградување на личноста под раководство на духовникот (според Пархоменко, 2000).

Овој троичен сојуз ни укажува на виталната потреба да се соединат семејството, училиштето и Црквата, односно родителите, наставниците и духовните лица во воспитувањето на децата и младите. Отсуството на еден од овие три елементи неопходни при воспитувањето, нормално води до деструктивност во воспитниот процес.

3. Образовно-воспитни цели и задачи на православно христијанско воспитание

Постојаните активности ја одредуваат наставата, училишниот ден и училишната година. За многубројните активности да станат процес на учењето мора да се наведе за што служат. А кога го поставуваме тоа прашање, станува збор за целите на учењето. Без целите нема планско учење. Со формирање на целите на православно христијанско воспитание се образложуваат и оправдуваат наставните содржини кои го чинат овој предмет. Целите ги опишуваат ефектите од процесот на учење кои е потребно да ги постигнат учениците кои ја следат наставата која вклучува православно христијанско воспитание. Тие го прават процесот на учење транспарентен, овозможуваат негова контрола и критика. Целите на учењето го структурираат и наставниот план чија практична важност е во тоа што тој е подлога за наставните материјали кои се применуваат во наставата по православно христијанско воспитание.

Состојбата на современото општество не бара само промена во пристапот кон образованието, како една од важните компоненти на воспитувањето на човековата личност, туку и развој на способноста на учениците да направат добар избор и да постават достоинствени цели во нивните животи. Ова е можно доколку ученикот стане способен не само да ги задоволи своите физички и материјални потреби, но исто така да се стреми и кон духовно-морална самореализација, да навлезе длабоко во својот ентитет и да биде свесен за значењето на својот живот. Вака поставените образовно-воспитни цели во прв план ќе ги имаат не само когнитивните и оперативните подготовки на учениците, туку и формирање на способностите на учениците

кои ќе им овозможат да ги видат позитивните начини за решавање на проблемите во животот и способноста за имплементирање на истите во сопствениот и во животот на другите.

На православно христијанско воспитание во училиштата треба да се гледа како единствен, постепен и континуиран воспитно-образовен процес во кој се јасно назначен целите и задачите кои треба да се постигнат. Особено е важно да се формулираат општи и специфични цели, бидејќи од нив зависи исходот, односно она што учениците треба да го усвојат, постигнат и развијат (знаења, способности и ставови). Елементарните знаења од правослазната теолошка наука треба да бидат составен и неразвоен дел од општото образование, но и можност учениците да дојдат до перспектива која ќе им овозможи спознавање на вистината за себе и светот кој ги опкружува. Од друга страна, моделот на „слободно училиште“ кој ја вклучува религиската слобода, подразбира отсуство од насилно наметнување на религиските влијанија (според Кубрић, 2003а), и воспитување во духовна слобода, односно духовно созревање преку кое човекот станува потполно свесен за својата духовна одговорност и за животниот пат кој самиот го избрал. Сепак, религиската слобода подразбира одреден степен на развиеност на религиска свест, одредена духовна зрелост, како и нејзино перманентно развивање. Поаѓајќи од наведените поставки, може да се каже дека целите на православно христијанско воспитание треба да се разгледуваат преку можноста училиштето да биде едно од битните фактори на општиот духовен развој на младите, борејќи се првенствено против длабоките противречности во духовната атмосфера кои владеат во широкиот општествено опкружување. Накратко речено, целта на православно христијанско воспитание во училиштата треба да биде разгледувано од аспект на морално изградување на поединецот, групата и општеството во целина (според Zuković, 2005a).

Многу автори, во прилог на тезата дека религијата не треба да се воведува во училиштата, ја наведуваат можноста за манипулација и индоктринација преку религиската настава. Но, факт е дека православно христијанско воспитание само по себе има одлика на ненаметливост и неагресивност. Поточно, целта на православно воспитание во училиштата е, поаѓајќи од православните христијански димензии, да стави акцент на целокупниот развој на личноста и на формирање на лични и општествени

општочовечки вредности. Исто така, целта на неговото присуство во училиштата е поврзана со воспитните задачи на образованието и со формирањето на културниот, а со тоа и на религискиот идентитет на секој ученик. Тоа не мора да значи дека ученикот кој ја посетува наставата преку која се одвива православно воспитание треба да биде верник, бидејќи православно воспитување им остава на учениците полна слобода; тоа е тука да ги информира, образува и да ги заштити учениците. Верата подразбира слободен избор на секој поединец, но човекот за да може да биде слободен да избере да верува или да не верува, мора најпрво да биде во ситуација да се запознае со она што верата го поучува (според Кубрић, Зуковић, 2010:33-39).

Во православно религиска педагогија денес се зборува за христијанска зрелост како цел на православно христијанско воспитание, иако се сретнуваат и некои други термини, како на пример: религиска автономија, религиозна компетенција и т.н. Како што сите воспитни напори се насочени кон јакнење на учениците за самостоен и слободен живот во рамките на општеството, така и целите на православно христијанско воспитание ја поттикнуваат зрелата религиозност кај учениците во контекст на христијанската вера. Православно христијанско образование не е некое посебно подрачје во целокупното воспитание. За секое подрачје (предмет) постојат специфични цели, а тие одговараат на сеопфатната перспектива според која човекот поради својата особеност и достоинство е самиот цел, а не средство за нешто друго.

Православно христијанско воспитание има за цел да ги запознае учениците со религиозната димензија на стварноста, а концепцирана е како изборна настава за сите ученици (верници и неверници) во состав на предметот *Етика во религиите*. Кај едните оваа настава треба да ја разбуди верата, а кај другите проучувањето на основната религиска традиција за да можат да развијат сопствена слика за светот. Во контекст на целите, учениците треба да стекнат способност за перцепирање, учење и толкување на религиозната димензија на стварноста, како и да се оспособат за делување во неа. При тоа, станува збор за стекнување на знаења за верата, создавање на духовна компетенција и одговорно дејствување во општеството. Одговорното и смислено однесување, пак, се однесува на когнитивното адекватно знаење, на компетенцијата за толкување на животот и светот од гледиште на

христијанската религија, на зрелоста сопствениот живот да се обликува во општествените односи и на способноста исправното расудување да го следи и соодветно делување.

Оттука може да се резимира дека општа цел на православно христијанско воспитание е:

- оспособување на учениците за одговорно мислење и однесување со обзир на христијанската религија и православноста вера.

Како специфични цели, пак, на православно христијанско воспитание се јавуваат следниве:

- православно христијанско воспитание кај учениците треба да го поттикнува размислувањето за Бога, толкување на светот, смислата и вредностите на животот, како и нормите на човековото делување од аспект на христијанската религија;

- православно христијанско воспитание треба да ги запознае учениците со вистините на верата врз кои се темели христијанската религија и да им помогне да можат верата разумно да ја образложат,

- православно христијанско воспитание треба да ги запознае учениците и со основни податоци за верувањата на другите религиски заедници кои живеат и делуваат на нашиот животен простор;

- запознавањето на учениците со верските и духовните искуства на сопствената религија, но и со другите религии кои егзистираат на овие простори треба да се постигне во еден отворен и толерантен дијалог, со уважување на другите религиски искуства и филозофски погледи, како и научните сознанија и сите позитивни искуства и достигнувања на човештвото

- православно христијанско воспитание треба да ги оспособи учениците за донесување на самостојни одлуки и почит кон другите религии, конфесии и идеологии, како и да го промовира разбирањето и толеранцијата на одлуките на другите;

- православно христијанско воспитание треба да ги мотивира учениците на религиозен живот и на одговорно делување во Црквата и општеството.

Со други зборови, целта на православно христијанско воспитание е на учениците да им се овозможи целосен религиски поглед на светот и животот, како и слободно усвојување на духовните и животните вредности на

Православната црква, односно чување и негување на сопствениот верски и културен идентитет; развивање теистички поглед на светот, развивање на верата во Бога и зрелата религиозност, запознавање со содржините на верата и духовното искуство и оспособување за верски живот - да се прејде од знаење преку верување во акција која треба да биде соодветна на возраста на ученикот и неговите индивидуални карактеристики. Целта е да се негува сопствениот верски идентитет, што всушност подразбира и познавање и почитување на другите и различните (според Кубрић, Дачић, 2004).

Задачи на православно христијанско воспитание се следниве: кај учениците да се развие отвореност и посвршен однос кон Бога, како и отвореност и посвршен однос кон другите луѓе како наши ближни, со што се буди и се развива свест за заедница со Бога и со другите луѓе и посредно се намалува екстремниот индивидуализам и егоцентризам; се буди потребата и способноста за поставување прашања за целта и конечната смисла за постоењето на човекот и светот, за човечката слобода, за животот во заедница, за феноменот на смртта, за односот со природата која нè опкружува, за сопствената одговорност кон другите, за светот како Божја творевина и за себе (според Zuković, 2006a:212-225).

Православно христијанско воспитание треба да го развива и негува стремежот за одговорно обликување на заедничкиот живот со луѓето од своето семејство, од својата околина, училиштето, со сите православни верници, како и со луѓето, народите, верските заедници и културите различни од сопствената; да ги оспособи учениците за воспоставување на рамнотежа помеѓу заедницата и сопствената личност, како и остварување на средба со светот, со природата и пред сè со Бога. Една од задачите е и да изградува способност кај учениците за подлабоко разбирање на културите и цивилизацијата во која живеат, историјата на човештвото и човечкото создавање во науката и другите области. Потребно е кај учениците да се изгради свест и уверување дека светот и животот имаат вечна смисла, како и способност за разбирање и преиспитување на сопствениот однос кон Бога, луѓето и природата.

Реализацијата на наставата која вклучува православно христијанско воспитание има за цел учениците да ги приближи до верата, да им помогне во формирањето на религискиот поглед на светот, но сето тоа да биде во дијалог,

толерантен однос и со уважување на сите оние содржини кои на учениците им се достапни како содржини од другите наставни предмети и преку секојдневното неформално сознавање и учење.

Својата појдовна точка, но и исход наставата која вклучува православно христијанско воспитание наоѓа во односот кон Бога. Доживувањето на тој однос, неговото влијание на формирањето на духовната конституција на човекот, верата – темел е на кој се потпира православно христијанско воспитание и тоа преку оние содржини чија задача е кај ученикот да изградат способност за подлабоко разбирање и вреднување на културата и цивилизацијата во која живеат, историјата на човештвото и човековото создавање во науката и другите области. Операционализацијата на вакви формираните задачи би водела кон уважување на принципите прилагодени на возраста на учениците. Останатите наведени задачи го опфаќаат сето она што може да го поткрепи фактот дека православно христијанско воспитание допринесува за воспитувањето и психофизичкиот развој на учениците (функционална задача). Преку содржините, пак, чија цел е учениците да се запознаат со својата религија и верување, се отвора патот и потребата за почитување на сите оние луѓе, кои поттикнати од истата потреба - исповедање на верата, разбирање и преиспитување на сопствениот однос кон Бога, ја остваруваат својата потреба на некаков друг начин. Значи, запознавањето на самиот себе преку запознавањето на сопствениот народ и сопствената Црква не треба да биде граница, туку отворен видик, воспитување во духот на толеранцијата и почитување на постоењето на луѓето, народите, религиите и културите различни од сопствената (според Hilger и др., 2009:121-136).

Многу важно воспитно влијание може да има православно христијанско воспитание, ако навистина успее да биден еден од факторите (а во многу случаи и единствен фактор) кој на младите луѓе ќе им помогне да изградат свест и уверување дека светот и животот имаат вечна смисла, па таа смисла да ја побараат во општествено прифатливите и за нив самите корисни активности и облици на однесување, а не во оние кои се деструктивни и за самата личност и за заедницата на која ѝ припаѓаат.

4. Основни начела на православно христијанско воспитание

Веронаучно-дидактичките начела треба да бидат ориентациска точка за делување во наставата која вклучува православно христијанско воспитание. Така, православно христијанско вероучение треба да се покаже во богатството на својата разноликост и да не сведе сè на еден заеднички именител, како и да не прикажува едно начело како единствено исправно. Веронаучно-дидактичките начела се научно основани, но отвораат само одредени перспективи на православно вероучение, па затоа се способни за дополнување и ревизија. Ваквата релативност не смее да се помеша со произволноста, бидејќи флексибилноста и на контекстот примереното православно делување бара базичност одредена од положбата и одлуки кои се поврзани со критериумите (според Hilger и др., 2009:276-277). Понекогаш во веронаучно-дидактички начела доминираат содржинските видови (на пример: симболичко учење, библиско учење, меѓурелигиозно учење), или методички (слободна работа, проектна настава, практично учење), односно такви кои се цврсто поврзани со целите на православно христијанско учење (учење корелација, мистагоско учење, етичко учење и биографско учење). При поедини разработки се гледа нераскинлива поврзаност на одлуките со целите, содржините и методите.

Веронаучно-дидактички начела влијаат на сфаќањето за школското учење, како и на одлуките за целите, содржините и методите. Тие отвораат и нови гледишта на анализата и планирањето на наставата. Тие се толку конкретни и ограничени на концептот на православно христијанско воспитание, а од друга страна се општи преку упатствата за методичко делување, како на пример: игра на улоги, групна работа. Многу е важно наставниците да ги почитуваат овие начела и да се раководат од нив во својата работа, бидејќи тие придонесуваат за квалитетот на наставата.

4.1. Естетско учење

Ова начело налага учење преку сетилното запазување, толкување и обликување преку внимание и успорување. Таквото естетско учење претставува влез во внатрешните светови и отвора пристап кон религиозниот

начин на гледање и на онаа стварност која може сетилно да се доживее. Тоа овозможува подлабоко соочување со прашањата за смислата и верата, како и ново делување (според Hilger и др., 2009:278-290).

Православното христијанско воспитание со знакот на естетското образование подразбира учење низ искуството, кое ги вклучува сите сетила и ја поттикнува перцепцијата на тоа што е дадено, доверено и непознато. Естетското образование ја јакне способноста да се прифатат и обликуваат животот и светот така што на сопствената вера и религиозност ќе ѝ се даде смислен облик. Верското чувство не може да се доживее со исклучување на сетилата. Оној кој сака такво нешто да доживее или научи му е потребен основен сензибилитет за религиозна димензија на стварноста. Тоа често може да се постигне само со нова култура на учење која свесно ги прекинува премногу лесните и премногу брзите патишта на учењето. Православното христијанско воспитание, значи, треба да се набљудува како место на „продуктивно успорување“. Тоа може да биде „училиште на перцепција“ со кое се промовира вниманието на сетилното искуство во врска со религиозната димензија (исто).

4.2. Учење на корелација

Од средината на седумдесеттите години корелацијата е водечки мотив во веронаучната дидактика. Таа претставува взаемен однос на Божјата објава и искуството, на христијанските пораки и човековиот живот, на преданието и живата вера. Корелацијата како теолошко начело значи критички взаемен однос на верското предание и искуството на денешните луѓе. Во дијалог помеѓу овие величини и двете се појавуваат во ново светло. Така, во најдобар случај, верското предание може да предизвика нови животни искуства.

Корелацијата од дидактичка перспектива во начело означува отворен и динамичен процес на мултиперспективен дијалог во кој постојат различни (теолошки и нетеолошки) хоризонти на интерпретација (Hilger и др., 2009:294). Целта е преку дидактичкиот аранжман и личното сведоштво да се повикаат учениците на сопствено корелирање, да се поттикнат, односно да се предизвикаат да стекнат сопствени искуства со примена на преживеаното искуство на верата.

4.3. Символично учење

Нашето секојдневие е исполнето со симболи и симболички дејствија: во рекламите, во нашиот дом, во поздравите – насекаде играат важна улога. Децата и младите исто така користат и развиваат мноштво симболи за да се изразат, за да создадат односи, да сигнализираат припадност и за да ги надминат конфликтите. Кој зборува за „небесата“ и „Божјото царство“ или за Господ Исус Христос како „Пат“ и „Светлина на светот“ употребува вербални симболи. Не постои религија без симболи. Онаму каде што тоа не се почитува се случува и религијата да исчезне заедно со симболите. При тоа, често рационалната едностраност во религиозното воспитување и образование поттикнува одново да се бара она што го говори човекот со сите негови сетила и со целото свое срце. Затоа, основна веронаучно-дидактичка задача е да се оспособат учениците да развиваат сопствени религиозно-символични пристапи и да бараат и развиваат свои облици на символично изразување.

Во православната христијанска дидактика поимот „символ“ се користи во различни контексти и упатува на различни филозофски, социолошки, психолошки и теолошки теории. Во повеќе религиско-педагошки публикации се нагласуваат следните обележја и функции на симболот:

- карактер на упатување и пренесување: Симболите отсутното го прават присутно и видливо и така упатуваат на стварност. Тие ја пренесуваат сегашноста, минатото и иднината, внатрешната и надворешната стварност.

- општествена интеграција: На пример, христијанското значење на симболот риба упатува на интеграционо и ориентационо значење на симболот. Со симболот може да се изрази заедничкото искуства на една група луѓе. Симболите овозможуваат заедничко сеќавање, а од друга страна упатуваат на распознавање и разбирање во комуникацијата. Ако го изгубат своето значење во заедницата паѓаат во забрав и се губат.

- симболите како носители на значење: Симболите имаат сила да откриваат длабоки искуства и димензии на стварноста и така на работите и на животот да им дадат значење.

- отвореност: Симболите, доколку не се дегенерирани во недвосмислени знаци, имаат повеќе значења. Отвореноста овозможува со помош на нив да можат да се изразат и на нив да се однесуваат различни чувства, искуства и доживувања.

- сопствена вредност на носителот на симболот: Симболот има вредност за оној што го носи. Значењето на содржината не му ја надоместува материјалноста на носителот на симболот. Гредите на крстот остануваат дрвени предмети со сите својства на дрвото иако симболичката вредност на крстот за христијаните е неизмерна. За разбирање на симболичката вредност на крстот потребно е да се перципира дрвената греда во нејзината сопствена сензибилност. Лебот јасно останува леб иако за време на Светата причест станува Тело Христово. За да ја сфатиме светата тајна на лебот ние мора да бидеме способни да замислиме што значи тоа кога зрното пченица мора да умре за да донесе плод, како се пече лебот, што значи кршењето на лебот и т.н. (Hilger и др., 2009:300-308)

Со помош на симболите од Библијата, црковниот живот, религијата, книжевноста, уметноста и музиката учениците можат да го збогатуваат својот јазик за религиозно важните животни искуства и чекор по чекор да ја изградат својата способност за религиозно изразување. Со проучување на симболите врз основа на искуството може подобро да се разберат христијанските празници, светите тајни и основното христијанско искуство. Значи, способноста за симболизирање допринесува за верската компетентност и зрелост. За симболичкото учење од дидактички аспект секогаш вреди: Помалку е повеќе! Инфлацијата со симболи и пренатрупаноста од симболи има контрапродуктивен ефект.

4.4. Анамнестичко учење – учење водено од сеќавање

Во денешно време памтењето, сеќавањето и историјата добиваат ново значење. Искуството покажува дека биографијата не може да се симне како на пример облеката или да се спушти како товар, напротив, треба да се прифати и од тоа да се извлечат поуки за денес и утре, во најдобра смисла да се учи од стекнатите искуства. Сигмунд Фројд поради ментално здравје соновите ги враќал назад во сеќавање, а современите психолози бараат сериозно сфаќање на искусственото благо кое се рефлектира во културната меморија често изрезбана на камен или видлива во спомениците. Веронаучната дидактика во учењето водено од сеќавањето низ историјата гледа голем потенцијал за иднината, бидејќи така се извлекуваат заклучоци од направените грешки. При тоа паѓа во очи колку е животни важно сеќавањето во сите три авраамски

религии. Биографското сеќавање и колективното сеќавање може да имаат интегративна функција и лековито да делуваат под услов да постои спремност за учење од грешки (Hilger и др., 2009:311). Училиштето преку православно христијанско воспитание може да пронајде многу начини за учење од ваквото искуство, бидејќи може многу да се научи од културата и преданието на големите религии.

4.5. Биографско учење

Во процесот на религиозно воспитание вклучени се религиозни луѓе со конкретни биографии. Христијанската религија е поврзана со биографија. Библијата содржи многу раскази во кои се известува за животот на поедини луѓе и нивниот однос кон Бога. Бог е заинтересиран за поединецот. Он го повикува секого по име. Преку процесот на религиозното учење во училиштето се поставува како задача набљудувањето на биографиите на учениците и да им се помогне да ја земат во свои раце сопствената биографија ставајќи ја под Божјото ветување по примерот на луѓето за кои ни зборува библиското предание и човековата историја.

Биографското учење е силно поврзано со временската структура на животот. Воспитанието се случува во сегашноста, но е нераскинливо поврзано со минатото и иднината. Всушност, воспитанието и биографијата се така блиску поврзани, па прашањето како младите учат и што учат не може да се разгледува независно од нивните животни приказни (Hilger и др., 2009:317). Учењето е секогаш учење во рамките на животната приказна, која своето целно одредување и динамика го доживува поаѓајќи од иднината. Учениците треба да го запознаат своето потекло толкувајќи го во светот на сегашноста и стекнувајќи способност за развивање на визија за иднината. На патот кон отворената иднина треба да се спознаат границите, да се промислат и постепено да се надминуваат. Во следењето на таквите наставни процеси православно христијанско воспитание може да ја види својата примарна задача, бидејќи христијанската вера е насочена кон субјектот и кон иднината. На тој начин во православно христијанско воспитание посебно се конкретизира испреплетеноста на биографијата и учењето.

4.6. Прифаќање на половите разлики

Девојчињата и момчињата во училиштето често се однесуваат во склад со „машко-женските улоги“, вежбајќи го однесувањето кое се смета за нормално, но во кое женските се сепак запоставени во однос на машките. Тоа запоставување ѝ противречи на библиско-христијанската слика за човекот, па затоа половите разлики треба да бидат тема на православно христијанско воспитание преку кое учениците ќе се оспособат за самостоен пристап кон половите стереотипи (Hilger и др., 2009:327). Полот, при тоа, не треба да се доживува како нешто што раздвојува, туку како нешто што се разликува.

Православно христијанско воспитание е должно да ги изнесе библиско-христијанските барања за еднакво достоинство и рамноправност на жените и мажите, како и сфаќање на човекот како личен субјект. Од таа перспектива, разликите не треба да раздвојуваат, туку да отвораат поглед кон целината која добива своја длабочина во разноликоста на различните животни обрасци.

4.7. Мистагошко учење

Во сегашната религиско-педагошка и дидактичка дискусија постои согласност во тоа дека прашањето за Бога е потребно да се разгледува како јадро на наставната програма (според Hilger и др., 2009:338). Но, се поставува прашањето како може тоа да се оствари во училиштето? Може ли да се работи само за тематизација и промислување на прашањата за Бога или е потребно на учениците да им се отворат патишта и можности, простор и време за да стекнат искуства со реалниот Бог? Од тие размислувања поаѓа мистагошкото учење. Тоа дава можност да се научат учениците да бидат чувствителни на трансценденталното искуство, како би станале осетливи на искуството за Бога.

Доколку православно христијанско воспитание опфаќа мистагошки моменти би станало збор за перцепирање, толкување и обликување на искуството на учениците кои го стекнале самите со себе, со другите и во животот. Специфична задача на мистагошкото учење е тој комуникациски процес да се држи отворен за прашањето за Бога и евентуално да го предизвика. Тоа може да се случи на многу различни начини: истражувајќи и филозофирајќи, гледајќи, слушајќи, вкусувајќи, допирајќи и така откривајќи каков може да биде светот, изложувајќи се на фрагменталноста на светот и

човековата заедница, предочувајќи ги основните животни искуства, наслушувајќи ја тишината, кутејќи и молејќи се (исто, 348). Сето тоа може да биде мистагошки момент во кои животните искуства стануваат провидни за Бога. Тоа исто така би значело дека на учениците треба да им се остави простор и време да стекнат искуство со Бога како критичко поттикнување за перцепирање и обликување на овој свет и сопствениот живот. Но, сепак, во плуралистичкиот поглед на светот кој се негува во училиштето, мистагошките моменти можат во најдобар случај само да се понудат.

4.8. Библиско учење

Библијата и нејзиниот голем образовно-воспитен потенцијал овозможуваат наставата која вклучува православно христијанско воспитание да биде насочена кон субјектот и искуството. Учениците ќе почувствуваат дека библиското учење е важно доколку проучувањето на Библијата се насочи кон животот и искуството. Таквата настава може добро да се образложи од теолошка и образовно-воспитна перспектива. Складен теориски облик за планирање и реализација на библиската настава е од особена важност. Практично деконструкцијата на библиската работа се развива преку мноштво на интерпретациски постапки кои текстот и примателот на пораката ги доведува во однос на взаемно преиспитување и отворање на нови хоризонти (според Hilger и др., 2009:349-364).

4.9. Етичко учење

Преку етичкото учење на православно христијанско воспитание учениците се запознаваат со вредностите и нормите. Содржините на етичкото учење ги чинат вредностите кои се застапени лично, црковно и општествено. Целта на етичкото учење е развивање на способноста за водење на практична дискусија за вредностите и развивање на моќта на просудување која ќе ги оспособи учениците за донесување на одговорни одлуки. Особено се провлекуваат прашањата: Што можам да направам? Што треба да правиме? Што треба да се применува? Што е полезно за мене и за другите? Тие прашања не се ограничени на одреден училишен предмет, на пример наставата по етика. Нивната обработка е важна и во наставата која вклучува православно христијанско воспитание. Во етичка смисла христијаните (како и

верниците од другите религии) просудуваат со помош на својот разум, но тоа го прават со обсервација на библиско-христијанското предание. Учениците треба да развиваат своја етичка компетенција на просудување и да научат да ги образложат вредносните одлуки во светот на христијанските пораки. Тоа се случува во контекст на плуралноста на вредностите и нормите. Значи постојат четири модели на вредносно поучување и тоа: пренесување на вредностите, толкување на вредностите, развивање на вредностите и дискутирање за вредностите (Hilger и др., 2009:363-381).

Етичкото образование денес се одвива во контекст на радикалната плуралност на вредности и норми. Конфликтот на вредностите не треба да претставува причина за спречување на етичкото учење, туку негова појдовна точка. Историјата на моралното воспитување јасно покажала дека етичкото образование мора да биде двојно внимателно: тоа мора да се труди околу примерна обработка на содржините од христијанската етика и мора да најде соодветна метода за вредностите и нормите да можат да се изразат. Потребно е сериозно да се сфати плуралноста на вредностите и да се тежнее за зголемување на способноста за просудување кај учениците (исто). Што се однесува до содржините, учениците не треба да бидат поштедени од плуралноста бидејќи и онака ја доживуваат во општеството. Напротив, земајќи ја предвид возрасната и развојната соодветност, учениците треба да се соочуваат со моралните дилеми и да им се овозможи да вежбаат аргументирање во поглед на конфликтот на вредности, учејќи се да заземат сопствен став околу тоа. При тоа, треба да се запознаат со христијанските начела и да се научат да ги вклучуваат истите во своите образложенија и ставови.

4.10. Меѓурелигиско учење

Како возрасните, така и децата и младите воочуваат дека денес светот сè повеќе се поврзува. Не само што доживувањата во другите делови на светот преку медиумите достигнуваат до нашата дневна соба, туку земјите во светот сè повеќе себеси се доживуваат како мултикултурни и религиозно плурални општества. Тоа претставува голем предизвик за светските религии, вклучувајќи го и христијанството како најраспространета од нив. Големите религии во минатото често на лош начин биле вмешани во конфликти. Денес

свеста е зголемена, па се застапува мислењето дека религиите треба да бидат двигатели на разумот и мирот. Затоа, православно христијанско воспитание има за задача во рамките на процесот на меѓурелигиското учење учениците да ги води кон разбирање и толеранција, а каде е тоа возможно, да поттикнува заедничко делување со луѓето од другите религии и вери.

Меѓурелигиското учење се наметнува како ново веронаучно-дидактичко тежиште: поради општествени причини, образовно-теориски потреби и од религиско-теолошки аспект (според Hilger и др., 2009:394-400). Верниците на другите религии веќе се наши соседи, па сфаќањето на различните од нас преку нивната социјално-културна и религиска позадина стана една од основните задачи на образованието и православно христијанско воспитание. Навраќањето кон заедничките корени во Бога, Авраам, Светото писмо, религиската етика и есхатологијата овозможува внимателно меѓусебно однесување и соживот со луѓето кои имаат различни барања и верувања.

4.11. Учење за еден свет

Во минатиот век се зголеми свеста дека луѓето од различни нации, раси, култури и религии припаѓаат заедно и делат иста судбина, и добра и лоша. После двете светски војни се родија нови погледи за целите на глобалното мислење под името „концилиарен процес“. Тој подразбира учење на праведност, воспоставување на мир и грижа за создадениот свет. Училиштето и православно христијанско воспитание нудат можност за учење кое ќе ги оспособи учениците да гледаат подалеку од рабовите на сопствените граници. Преку средби, акции, проекти и размислувања треба да се претстави меѓународната испреплетеност на дејствување, така што ќе се продлабочат ставовите на свесната одговорност.

Учењето за еден свет може да создаде свест за вклучување на секој поединец во глобалните односи. Тоа начело ја негува работата на различни епохално типични клучни проблеми и сериозно гледа на способноста за одговорност и спремност за одговорност од страна на учениците, но и од страна на наставниците (Hilger и др., 2009:414). Во перспектива на праведноста, во средиште на вниманието, пред сè, доаѓаат луѓето од сиромашните земји. Во соодветна постава на наставниот процес учениците можат да се докажат како солидарни христијани на кои во потполност им

припаѓа компетенцијата на дејствување и промена, колку и тоа да изгледа почетнички на нивна возраст. Така мировно-педагошките стимулации добиваат ново нагласување кое се протега сè до грижата за создадениот свет. Праведноста се сфаќа како одлучувачки услов за мир и зачувување на створениот свет.

4.12. Учење насочено кон проект

Учењето насочено кон проект е алтернатива на досегашната вообичаена настава. Тоа отвора посебни можности за учење кои не можат да се постигнат со традиционалната настава. Учениците се учат на заедничко залагање при совладувањето на одредени задачи. Учат како да ги формулираат целите и да го дефинираат патот за нивно постигнување. Исто така може да се вклучат општествено-соработничките димензии во учењето, како и посебно стручно продлабочување на поставените задачи (Hilger и др., 2009:415-428). Содржините на наставната програма доаѓаат до израз, но не енциклопедиски, туку во врска со задачата која треба да се совлада. Се поттикнува сопствената иницијатива и самоконтролата на учениците.

Проектната настава е искусвена. Таа подеднакво се обраќа на главата, срцето и рацете. Нејзината концептуална основа се наоѓа во прагматичната реформна педагогија (исто). Во средиштето се наоѓа обидот да се создаде педагошки модел кој учениците ќе ги оспособи самостојно да го перцепираат проблемот и да ги истражуваат патиштата за негово решавање. Демократската етика и социјалната соработка се одлучувачки рамки на вредностите насочени на проект. Силата на проектната насоченост е всушност во тоа да ги оспособи учениците за соочување со одлуките и проблемите кои треба да научат да ги решаваат самостојно и во соработка. Религиско-педагошкото проектно насочено учење е важно бидејќи учениците на овој начин ќе можат да промислуваат за своите искуства во светот на христијанската пракса - да ги спознаат можностите и тешкотиите на тоа како Блаженствата од Гората, Заповедите на љубовта или златното правило се применуваат во реалните животни проблеми и сопственото дејствување.

4.13. Практично учење насочено кон делување

Врз темелот на повеќедимензионалното поимање на учењето и повикувајќи се на реформната педагогија постои стремеж и во православното христијанско воспитание кое тежнее сè повеќе да биде насочено кон практично делување. Практичното учење доаѓа тогаш кога постои активна и самоиницијативна работа на учениците, а која произлегува од нивното слободно делување. Така, училиштето и православното христијанско воспитание, сфатени како искусвени простори, треба да бидат постојано отворени за секојдневниот живот и на него, во христијанска смисла, учениците креативно да влијаат.

Практичното учење треба да биде учење кое се доживува како смислено дејствување. Не треба да станува збор само за колекција на знаења кои служат како резерва за во иднина, туку за отворање на училиштето кон конкретниот живот, така што училишниот период ќе може да се покаже како смислено животно време (Hilger и др., 2009:436). Во практичното делување учениците со разум и срце се поттикнуваат на постигнувања кои самите ги одредиле, кои во христијанската намера се покажуваат како „акција и проект“. Теолошките перспективи произлегуваат, пред сè, преку повикувањето да се премине од теоретизирање кон дејствување: всушност, во Христовата пракса, Неговата порака за Божјото царство добива вистинска смисла.

4.14. Слободна работа

Слободната работа, сфатена како наставен облик во кој знаењето и социјалните компетенции се стекнуваат преку слободно соочување на понудениот материјал, им остава на учениците голема слобода во одбирање на содржините, методите, распоредот на времето, изборот на работните задачи, социјалните облици и местото на учење. Учениците стануваат субјекти на процесот на учење (Hilger и др., 2009:437).

За православното христијанско воспитание овој концепт на слободна работа отвора можност за пренесување на темелните христијански уверувања и ставови. На тој начин, православното христијанско воспитание во облик на слободна работа допринесува за одговорно размислување и делување со обзир на религијата и верата.

4.15. Воспитување со предупредување

Со предупредување наставникот им го насочува вниманието на учениците кон некои недолични однесувања и штетните последици кои произлегуваат од нив. Предупредувањето треба да се прилагоди и да содејствува на возраста на учениците и доаѓа од фактот дека децата се неискусни и со сè уште неразвиена совест, а истовремено љубопитни, нежни и слаби во духот. Да се зачуваат децата од штетните влијанија на околината е невозможно. Затоа е многу важно тие да се оспособат да направат разлика помеѓу доброто и полезното и лошото и штетното.

При примената на предупредувањето, православната педагогија укажува на неколку важни работи кои треба да ги испочитуваат наставниците:

- предупредувањата треба да бидат умерени. Тие се употребуваат само таму каде што е потребно;

- треба да се избегне било какво преувеличување; доколку детето порано или подоцна стане свесно за преувеличувањето, тоа ќе престане да му верува на наставникот или родителот;

- предупредувањата треба да се применуваат согласно со внатрешната емоционална состојба на ученикот. Учениците различно реагираат на предупредувањата, затоа е потребно тие да бидат секогаш објаснети со примери. Предупредувањата посебно влијаат на ученикот, доколку тие се поврзани со примери од секојдневното искуство на самиот ученик.;

- предупредувањата треба да бидат искажани со нежност, љубов и грижа кон учениците. Таквите предупредувања учениците ги примаат доброволно;

- предупредувањата не треба да одат подалеку од искуството на учениците. Ако е нешто лошо за нив, но ги надминува границите на нивното искуство, наставникот е должен да ги предупреди учениците од опасноста само во општи рамки (Маслов, 2007).

4.16. Воспитување преку заштита од искушенија

Искушенијата го попречуваат духовниот развој на човекот. Преку она што го гледаат и слушаат, учениците можат да бидат подложени на искушение. Затоа, лош пример од страна на родителите, наставниците или соучениците може да биде причина ученикот да биде наведен на исто такво непримерно однесување. Главно средство за да се избегнат искушенијата е оградување на

учениците од истите. Пред сè, важно е наставникот да покаже пример на достоинство и долично однесување пред своите ученици. Наставниците кои се задолжени да ги упатат учениците во верата, треба зборовите кои ги користат при поучувањето да се стремат долично да ги докажат со начинот на својот живот и со своето однесување. Истото треба да се трудат да го постигнат и кај своите ученици. Доколку забележат непримерно однесување кај некој ученик во одделението, на тоа треба веднаш да обрнат внимание и да се погрижат што поскоро ваквото однесување да го променат на добро.

4.17. Воспитување преку пример

За оградување на учениците од искушенија и соблазни, родителите и наставниците применуваат посебни средства со кои ги всадуваат добродетелите во детското срце. Прво, од нив, после вербалното поучување е примерот на благочестие кој треба наставникот да го покаже со својот живот. „Полесно се учи детето со пример, отколку со зборови.“ – напишал блажени Јероним (Зелененко, *Основополагајќие принципи православной педагогики и утрата их современной школой*). Треба да се има предвид и тоа дека лошите примери оставаат врз учениците поголем впечаток отколку добрите.

Православната педагогија зборува за неопходноста од обраќање кон примери од животот на големите луѓе, пред сè светителите.

Имајќи го пред себе како најголем пример животот на Богочовекот Исус Христос, православниот педагог треба да се стреми со својот живот да го следи Него. Така ќе успее да биде морален пример за своите ученици и да ги привлече и охрабри да изградат вистински морални христијански вредности.

4.18. Воспитување преку воздржување (ограничување)

Ова начело произлегува од потребата да се биде во можност да се потчинат пониските вредности (материјалните) на сметка на повисоките (духовните). За да се постигне ова, учениците се учат на скромност во облекувањето, умереност, воздржаност и едноставност во јадењето и пиењето, а секако и значењето на постот има голема улога во православното христијанско воспитание. Според светите отци, неумереноста е причина не само за физички заболувања и нарушување на телесното здравје, туку и причина за ментални заболувања (Маслов, 2007). Затоа е неопходно на часовите по

православно христијанско воспитување да се обрне внимание и за начинот на водење здрав и квалитетен живот. Учениците, вакви навики, треба да стекнат уште од најмала возраст.

4.19. Воспитување преку награди

Целта на православно христијанско воспитување не е во тоа само да ги одврати учениците од лошо однесување, туку многу повеќе да ги охрабри во доброто однесување (Маслов, 2007). За секој труд наставникот треба да умее да ги пофали и охрабри учениците. Но, прекумерните пофалби и награди можат да предизвикаат и негативен ефект и да придонесат за развој на гордоста кај ученикот. Покрај тоа, наставникот треба да внимава при наградувањето, тие да не бидат цел за ученикот и основен поттик за добро однесување.

4.20. Воспитување преку укор

Светите отци велат дека за воспитување е потребна љубов, а љубовта не бара само нежност, туку и сериозност. Свети Кипријан Картагински напишал дека љубовта во воспитувањето треба да биде разумна (Маслов, 2007). Таа не треба да ги опфаќа пороците на учениците, туку да ги искорени.

Православната педагогија поставува неколку барања за користење на укорот:

- Укорот не смее да биде без причина. Кој укорува често и без апсолутна неопходност, тој го прави укорот неефикасен.
- Укорот е потребен кога ученикот ги нарушува моралните норми и кога вербалната опомена се покажува како неефикасна;
- При укорувањето е неопходна мерка на благоразумна строгост;
- Укорот не смее да му наштите на психичкото здравје на ученикот, да предизвика кај ученикот чувство на срам или пак било какви негативни чувства, како на пример презир, суровост и т.н.;
- Укорот треба да биде соодветен на намерата на сторителот;
- Степенот на укорот треба да се дефинира според тоа што е потребно да се направи за да се добие посакуваниот ефект;

- При избор на укорот треба да се имаат предвид индивидуалните карактеристики на учениците: темпераментот, возраста, полот, чувствителноста, степенот на вина и претходното однесување;

- Неопходно е и да се предвиди каков впечаток ќе прозиведе укорот и на другите ученици. Недолично однесување, оставено без укор е причина за уште еден прекршок. Всушност, укорот е предупредување и за другите ученици (според Маслов, 2007).

4.21. Начело на прилагодување (кон индивидуалните карактеристики, времето, возраста и степенот на развој на ученикот)

Според зборовите на свети Јован Златоуст, наставната содржина во почетните одделенија треба да биде кратка и јасна, зашто „нежните умови“ не можат да усвојат обемна наставна содржина. И понатаму, кога учениците се повозрасни, наставните содржини исто така треба да бидат прилагодени на нивната возраст, индивидуалните карактеристики и времето, местото и околностите во кои се одвива воспитувањето (Ничипоров. *Принципы христианской педагогики и нравственное воспитание русских детей*).

5. Дидактички аспекти на православното христијанско воспитание

Православното христијанско воспитание најефикасно може да се реализира низ организираниот процес на воспитание и образование во наставата. Од тука слободно може да се говори за дидактичката условеност на православното христијанско воспитание од повеќе аспекти како што се: факторската условеност изразена низ дидактичкиот триаголник, дидактичката апаратура која се однесува на формите на работа, наставните методи и средства, планирањето на наставата и вреднувањето на наставната работа.

5. 1. Дидактички триаголник

Сложениот процес на настава е условен од три фактори и нивните заемни односи: наставник, ученик и наставни содржини. Овие три фактори во

наставата се наоѓаат во различен меѓусебен однос, но помеѓу нив постои и одредена рамнотежа – тие заедно го сочинуваат дидактичкиот триаголник.

5.1.1. Ученикот како субјект во наставата која вклучува православно христијанско воспитание

Православното христијанско воспитание мора да го гледа ученикот како субјект во наставата. Употребата на поимот „субјект“ доаѓа од антропологијата која во човекот гледа најмногу цел, а не средство (за нешто друго). Таквата антропологија се заснова на теолошкото поимање на човекот како икона Божја. Во наставата која вклучува православно христијанско воспитание реализацијата на идејата за субјектот може да се оствари во интеракција помеѓу наставникот и ученикот, како и помеѓу самите ученици. Во интеракцијата е овозможено сопствено толкување на себеси од перспектива на другите. Анализата на интеракцијата го нагласува средишното значење на сопственото постигнување како субјект во организацијата на процесот на учење, како и во градењето на идентитетот. Додека пораката „да се биде субјект“ упатува на одредено битие и го тематизира начелното Божјо прифаќање на човекот, „постоењето на субјектот“, пак, го проблематизира фактичкото достигнување на тоа прифаќање (Hilger и др., 2009:149).

Христијанската дидактика поаѓа од тоа дека безусловното прифаќање има „земска“ страна, која не е едноставно дадена и која не може да се набљудува како само по себе разбирлив резултат на созревањето, туку почива на учењето и развојот. Всушност, да се стимулираат таквите процеси на учење и развој е една од изворните и особено важните задачи на православно христијанско воспитание. Да се има желба да се совлада таа задача со помош на содржините на учењето е потребно, но не и доволно. Во тоа, како еднакво значајна компонента се вбројува насоченоста кон учениците, односно навлегување во нивните религиозни артикулации соодветни на нивната возраст и развој, како и помагање при нивното толкување и развивање.

Насоченоста кон субјектот не ја надоместува наставата со христијански содржини преку ориентираното толкување на смислата на животот, туку бара соодветна рамнотежа помеѓу овие две работи (според Allport, 1950). Наставата која е насочена кон субјектот го проблематизира мисловното движење од градивото кон учениците. Таквата настава високо го вреднува ученикот и за тоа

посебно ги наведува теолошко-антрополошките аргументи; ваквиот пристап во наставата покажува дека запоставувањето на возрастните и развојните условени можности на ученикот е дидактички контрапродуктивно.

Од аспект на целната перспектива: „Помагање на ученикот да ја развие сопствената религиозност“ во смисла на обликување на неговиот сопствен пат во учењето, но и предизвик за да не застане на одреден степен на развој, имплицитно веќе се претпоставува дека постои прогресивен религиозен развој со различните фази, односно степени споредени со когнитивниот и моралниот развој (според Миочиновиќ, 2004). Исто така се претпоставува дека секој човек е способен да се развива во својата религиозност, односно во својата вера. Поимот развој, овде сфатен како цел на религиозното образование и воспитание, ја нагласува активноста на субјектот кој активно се развива во зрел религиозен човек.

Како може да се опише таа религиозна структура на мислењето? Бог прави нешто, но и човекот мора нешто да направи. Бог, всушност, делува во согласност со човековите постигнувања. Човекот може да ја заслужи Божјата наклонетост со одредени дела. Од религиозните структури на мислењето, на пример, зависи како можат да се обработат и разберат библиските текстови. Во тој поглед христијанската дидактика ја има на прво место хеуристичката вредност: таа овозможува сензибилизација за когнитивното ниво на развојот на ученикот и така може наставата да ја заштити од преоптеретеност или недоволна оптеретеност и на тој начин помага наставниците да го констатираат нивото на религиозен развој кај учениците и според тоа да ги прилагодат религиозните содржини во наставата. Не е добро за развојот на учениците да им се наметнуваат теолошки позиции кои се разбирливи само на возрастните. Задача на наставниците е да го откријат нивото на религиозен развој кај своите ученици и според тоа да ги прилагодат наставните содржини со религиозен карактер, но исто така наставниците се должни и да го поттикнуваат развојот на учениците на следниот повисок степен на религиозност. Тоа е возможно само тогаш кога ученикот комплетно го издиференцирал својот религиозен степен и дошол до неговата горна граница.

Запоставувањето на афективниот степен може да биде проблематично. Религиозниот развој е целосен процес и не се покажува само во вербалната и когнитивната способност за просудување. Религиозниот развој не мора

секогаш да биде пат кон повисок религиозен степен, тој може да биде и пат во длабочина на истиот степен (според Hilger и др., 2009:136-179).

5.1.2. Специфични содржини на православно христијанско воспитание

Односот на ученикот и останатите два елемента на дидактичкиот триаголник – наставникот и наставните содржини - е многуброен и взаемен. Без обзир за кој наставен предмет станува збор, содржините кон ученикот се поставени како препрека која треба да се совлада. Ученикот вложува телесен, душевен и духовен напор за во тоа да успее. Постигнатиот успех предизвикува во него задоволство, допринесува за изградување на самодовербата и верба во сопствените способности. Совладувајќи ги содржините ученикот се менува. Како личност станува побогат, бидејќи знае повеќе од порано, неговите способности се зголемуваат и се развиваат неговите ментални капацитети (Мирасчиева, Петровски, 2010:37).

Содржината делува и на афективната страна на личноста на ученикот: Тој новите знаења не ги прима само рационално, туку и емотивно. Доживувајќи ги така содржините, ученикот формира и личен став кон одредени вредности. Попрецизно речено, усвоените содржини допринесуваат ученикот да изгради или прифати ставови кои влијаат на неговото однесување. Содржините, особено оние со јака емотивна обоеност, допринесуваат ученикот да формира уверувања, го поттикнуваат на акција и влијаат на неговото однесување. Исти содржини кај различни ученици различно се „преработуваат“ зависно од индивидуалните карактеристики на ученикот и неговите претходни знаења. Исто така и примената на истите содржини може да биде сосема различна од различни ученици (исто).

Содржините го диктираат наставничкото припремање за работа и одбирањето на наставни методи и средства. Наставниците се наоѓаат во улога на посредници помеѓу пропишаните содржини и учениците. Со секоја содржина предвидена со наставниот план се посакува нешто да се постигне, а учениците имаат свои очекувања или пак се рамнодушни. Предизвик на наставникот е да ги заинтересира учениците, да ги придобие и да го оправда изборот на наставните содржини (според Кубурић, З., Дачић, С., 2004).

Содржините на православно христијанско воспитание во поширока смисла го опфаќаат комплетното верување и погледот на светот кој го

застапува Православната црква. Содржините, пак, кој се предвидени со програмата да се изучуваат се суштина на наставата: храна за душата, но и средство за постигнување на воспитните цели. Содржините наставникот е должен да ги прилагоди на времето, возраста на учениците, нивните способности и разбирања (да не ги преценува, но и да не ги потценува). Исто така уметност е да се одмери колкав дел од градивото треба да биде изнесено во општи црти, а колку да се насочи поединечно, колку да биде апстрактно и колку да се инсистира на практично и конкретно ниво на знаење. Градивото има свои граници – секогаш и во секоја наставна ситуација наставникот ограничува со сопствените интересирања, својата оспособеност да се занимава со специфичниот проблем, ограничуваат и учениците со нивните потреби и барања, а ограничува и времето кое е предвидено за одредени наставни теми.

Православното христијанско воспитание нема како приоритет стекнување на знаења за верата и религијата, туку да ја развие верата и да создаде верници. Образованието и религијата почиваат на различни парадигми во кои на прв поглед често изгледа дека верата и знаењето се често во конфликт. Меѓутоа, верата и знаењето не се исклучуваат, туку се дополнуваат, бидејќи нема причина да веруваме во она што веќе го знаеме, можеме да веруваме само во она што не го знаеме (Šušnjić, 1995:161).

Посебноста на содржините од наставата која вклучува православно христијанско воспитание е во тоа што тие не се подвргнуваат на проверување од страна на научната методологија.

5.1.3. Наставникот како дел од дидактичкиот триаголник – значење на педагошко-методичките компетентности

Големо, а можеби и пресудно значење за успешна реализација на наставата која вклучува православно христијанско воспитание има личноста на вероучителот. Тој треба да се одликува со љубов кон децата и кон својата професија, знаење, чувствителност, оптимизам, истрајност, искреност и низа други особини. Особено е важно вероучителот да биде свесен за можноста и границите на православно христијанско воспитание и образование и на тој начин да го потпомогне процесот на будење и откривање на верските ставови (според Kuburić, 2009a: 217-234).

Вероучителот не би требало да им пристапува на учениците како да се тие, само поради тоа што посетуваат верска настава, практични верници, бидејќи постојат многу причини поради кои се определиле за овој предмет (љубопитност, желба на родителите, присоединување кон мнозинството и т.н). Поради тоа што учениците многу често не ја познаваат, а многумина и првпат се среќаваат со поимот и суштината на верата, треба да се избегнува доктринирано поучување и морализирање, а и затоа што за успешно христијанско воспитување и образование не е доволно само познавање на доктрината и моралот. Тоа се потврдува со примерот на личности кои многу добро го познаваат христијанското учење и вредности, но не ги живеат.

Професионалниот идентитет на вероучителот го подразбира неговото теолошко и педагошко образование и поради тоа вероучителот треба да биде наставник, но и сведок на верата. Оттука, воспитно-образовната специфичност на православно христијанско воспитание и целта на неговото воведување во училиштето бара складност на духовно-верскиот и стручниот идентитет на вероучителот, кој треба да биде надарен со вистинска добрина, великодушност и отвореност за проблемите на своите ученици. Со својот живот и делување, вероучителот треба да биде сведок, пратеник и соучесник на патот на општочовечкото и верското созревање на своите ученици. Со други зборови, доколку ученикот го прифати и засака наставникот, ќе ги засака и полесно ќе ги прифати и содржините кои тој ги посредува (според Zuković, 2006: 279-292).

Посебно треба да се истакне важноста на комуникацијата помеѓу ученикот и наставникот, односно важноста на афективно-емотивно-комуникациското подрачје во чија внатрешност доаѓа до пренесување на содржините (според Radovanović, 1993). Тоа значи дека при избор на вероучителите, посебно внимание, освен образованието, треба да се обрне на личноста на наставникот со желба учениците во вероучителот, покрај образуван наставник, да ги препознаат олицетворени и оние вредности на кои православно христијанско воспитание учи (според Zuković, 2005a: 240-246).

Во наставниот процес, а посебно кога станува збор за верска настава, неопходно е да се покаже сигурност, да се надмине стравот, да се биде посредник на моќта која не плаши, туку смирува (според Мирасчиева, Петровски, 2010:31). Учениците интуитивно ја препознаваат внатрешната состојба на наставникот, па со тоа верската настава, повеќе од било која друга,

почива на личноста на наставникот и неговата внатрешна сигурност во посредување во верата, бидејќи верата не се исцрпува со знаењето. Православното христијанско воспитание, зависно од креативноста на наставникот, во образовниот систем има место кое ќе биде во функција на расветлување на најголемите тајни на православната вера.

Тоа што верската настава е избран предмет создава можност за нејзина ефикасна реализација, бидејќи доброволното следење на овие часови оневозможува појава на нетрпеливост кон нив. Сепак, вероучителите кои во својата работа се ограничуваат само на знаење, не водејќи сметка за поврзување на знаењето со емоциите, создаваат пристап кој православното воспитание може да го направат помалку квалитетно. Најлошо што на оваа настава може да ѝ се случи е можноста вероучителот да предизвика негативни чувства и одбивност во однос на овој предмет. Верската настава во рацете на вероучителот е прилика да раководи со духовното созревање на учениците, затоа е важно градивото да го прилагоди на своите ученици, а методите на целите на наставата.

Вероучителот во својата работа треба да ја почитува личноста на ученикот и да се интересира за неговите потреби. Задачата на вероучителот е комплексна и подразбира лично искуство во верата, посебен дар и креативност во предавањето на содржините. Зрелоста на ученикот за содржините на православното христијанско воспитание, неговите предзнаења и искуство, неговите интересирања и можности за апстрактно мислење му укажуваат на вероучителот дека е потребно постојано да го одмерува градивото според обемот, квалитетот и начинот на изнесување во наставата.

Во наставниот процес, посебно на првите часови, учениците формираат ставови кон наставникот. Затоа е важно наставникот посебно да се припреми за настава и да ја започне работата онака како што посакува наставниот процес да тече. Освен припремата за реализација на предвидените содржини на часот, наставникот треба и психолошки да се припреми за формирање на позитивна атмосфера во секое одделение. Од вероучителот се очекува да избегнува нарцистичко, но и антагонистичко однесување; да покаже добронамерна заинтересираност за учениците, да негува пријателски и топол однос кон учениците и колегите, во начинот на говорот да биде јасен и разбирлив, а во ставовите чесен, на примерен начин да го користи хуморот, да

не дозволува двосмисленост во пораките, да знае да го усогласи невербалниот говор со вербалниот и да покаже дека е професионалец во својата област (според Кубрић, Зуковић, 2010: 56-58).

Посебно е важно она влијание кое наставникот го има на ученикот како пример. Постојат наставници кои на своите ученици, во нивниот професионален и личен живот, им остануваат светли примери на убаво однесување, успешна комуникација, толерантен и уважувачки однос кон другите луѓе; но, за жал, постојат и спротивни примери.

Во училиштето, вероучителот станува дел од една специфична средина. Секое училиште, како и секое семејство има свои карактеристики по кои се разликува од останатите училишта. Се мисли, пред сè, на општата атмосфера која постои во училиштето како социјална средина. Оваа психо-социјална клима која постои во училиштето е збир од сите околности (физички, психолошки и социјални), во кои се одвива процесот на воспитување и образување, како и мрежата на односи кои постојат помеѓу учесниците во воспитно-образовниот процес (наставниот и другиот персонал на училиштето, учениците и родителите) (според Joksimović, 2004: 2). Психо-социјалната клима во едно училиште може да биде повеќе или помалку поволна, односно неповолна. Еден многу важен фактор кој влијае на креирање на психосоцијалната клима е личноста на наставникот во целина: неговите лични карактеристики, како што се: професионалноста, предавачка способност, правичноста, смисла за хумор и начинот на кој наставникот се однесува кон учениците, колегите и родителите (исто, стр. 4).

Поволна психо-социјална клима во одделението создава секој наставник кој ученикот го поттикнува на активност, го охрабрува да го произнесе своето мислење и да поставува прашања, наставник кој развива толерантен однос кон различните мислења и кој му овозможува поддршка на ученикот и зборови на пофалба. Во современото училиште од наставникот се очекува да ги сфати потребите, интересирањата и склоностите на ученикот. Наставникот треба да почувствува кога треба да биде пријател од доверба, советник, пренесувач на културните вредности и како да го помага развојот на личноста на ученикот, а понекогаш и да ги замени родителите. Учениците имаат потреба од топлина и пријателски однос од страна на наставникот (Тубић, 2004: 271).

Вероучителот особено треба да се залагаат за постојано надоградување и унапредување на сето она што ја унапредува неговата личност во свеста и очите на неговите ученици. Одговорноста за ова, пропорционална е на неможноста да се поврати изгубената доверба, што може да настапи тогаш кога ученикот ќе сфати дека неговиот вероучител ги нема особините кои ги очекува од својот ученик. Всушност, вероучителот, можеби и повеќе од сите други наставници во училиштето, а во склад со префиксот на својот позив во училиштето (верата), треба да биде искрен, праведен, принципиелен, самокритичен, точен, уреден, со пристоеен изглед, да ги сака децата, животот, да внесува љубов и ведрина во својата работа и никогаш да не биде во нехармоничен однос со системот на вредности на православната вера, чие пренесување му е доверено (Кубрић, Зуковић, 2010: 91).

Исто така, во контекст на општата психо-социјална клима во училиштето, вероучителот треба да биде свесен дека станал дел од меѓучовечките односи кои владеат во тој колектив. Неговото однесување се вреднува и набљудува преку призмата на погоре наброените особини. Додека сите останати наставници со своето однесување можат да се истакнат или омаловажат себе лично, а делумно и наставниот предмет кој го предаваат, вероучителот мора да се грижи не само за тоа, туку и да има развиена свест за тоа дека во училиштето ја претставува, пред сè, црквата која го упатила на терен до скоро потполно не пристапен за наставните содржини проткајани со религија.

Изведувачки ја верската настава, вероучителот се вклучува во сложениот систем на односи кои постојат во училиштето. Од него се очекува не само да се вклопи во психо-социјалната клима, туку, со своето однесување, како во одделението со учениците, така и во колективот, да допринесе за подобрување на таа училишна клима. Кон ова многу може да помогне вклучувањето на учениците во воннаставни активности, соработката со родителите, како и методичкото усовршување на вероучителот (Мирасчиева, Петровски, 2010:41).

Современиот наставник треба да го краси добра организација, развиена способност за брза и ефектна мотивација на учениците, пронаоѓање на релевантни поединости (наставни единици) кои се погодни за примена на современите облици на работа (индивидуален, работа во тандем и групи), стимулирање на истражувачките постапки на учениците во наставата, инвентивност во користењето на наставните средства, времето и просторот,

постојана доверба во креативните способности на учениците, толеранција и флексибилност; наставникот треба да овозможува расправи, дијалог, полемики и да се стреми секој ученик да го постигне својот максимум (Stevanović, 1998:160).

5.2. Наставни методи во процесот на реализација на наставата која вклучува православно христијанско воспитание

При часовите на кои се реализира наставата која вклучува православно христијанско воспитание пожелно е да се користат најсовремените методи на работа по пат на кои се развива критичко мислење на зрела и самостојна личност.

Најпрво треба да се укаже на потенцијалите на вербалната метода, и тоа, пред сè на методата на усно излагање поради фактот дека живиот збор има голема сила и ефект кога станува збор за верско воспитување. При користење на оваа метода важно е наставникот да биде елоквентен и наставните содржини да ги реализира така што ќе успее да го привлече и задржи вниманието на учениците. Слабоста на оваа метода може да дојде до израз доколку наставникот ја користи единствено оваа метода и така преминува во вербализам (според Мирасчиева, Петровски 2010:48). Исто така опасноста се јавува и во реалната можност учениците да се навикнат на својот статус на пасивни слушатели. Затоа е добро оваа метода да се комбинира со некои други методи (дијалогска, текстуална,...), да се ублажат нејзините слабости (со поставување на прашања, читање на пригоден текст, слушање на духовна музика,...), како и да се процени дали оваа метода воопшто одговара на содржината која се изложува.

Метод на разговор, односно дијалогска метода како начин на работа во наставата може да се организира и води не само помеѓу наставникот и ученикот, туку и помеѓу самите ученици. Успешноста на оваа метода зависи од способноста на учесниците во разговорот да поставуваат прашања и да формулираат одговори. Содржините кои треба на одредени часови наставникот да им ги претстави на учениците, може да им ги приближи со методот на разговор, така што со прашања ќе го активира нивното

предзнаење, изразување на ставови за она што е содржина на наставната единица и воопшто ќе ги поттикне учениците да размислуваат за она што го учат (според Мирасчиева, Петровски 2010:49). Оваа метода, во историски контекст, може да се констатира дека поминала низ неколку фази – постои голема разлика помеѓу разговорот каков што го негувале грчките филозофи (посебно Сократ) и она што денес се смета метод на разговор во наставата.

На овој свој еволутивен пат, методата на разговор имала една фаза наречена *катихетски разговор*. Катихетскиот облик на разговор настанал во средновековните училишта како начин на учење на црковните догми од катихизисот, кои било потребно да се знаат на памет, без никакви промени и при проверувањето дословно да се репродуцираат. Затоа катехизмот бил пишуван во облик на прашања и одговори. Наставникот поставувал одредено прашање, на кое ученикот, со однапред формулиран одговор кој требало да го научи одговарал. Катихизацијата во Православната црква има свое место, на пример при припремата за крштевање на верниците, додека во образовниот систем катихетскиот разговор може да се користи при повторување и проверување на фактите и генерализациите и тоа тогаш кога нешто дословно треба да се репродуцира.

Сократовата метода на разговор поаѓа од претпоставката дека вистината се наоѓа во човекот и со одреден систем на прашања и одговори ученикот може да дојде до вистината. Прашањата се алтернативни, а оној кој одговара мора да се определи за еден од понудените одговори. При одговорот на одредено прашање треба да се бара дополнително образложение кое изнесува потребни факти за докажување на точноста на одговорот. За време на повторувањето и проверувањето на градивото образложувањето го даваат учениците, а при обработка на нови теми образложувањето го дава наставникот.

Хеуристички облик на разговор се применува при обработка на нови содржини, така што преку излагањето на факти учениците се водат постепено да стигнат до генерализации. Овој облик на разговор е типичен за индуктивниот пат на наставата во која се оди од поединечното кон општото и тоа така тоа „општо“ учениците да го откријат под водство на наставникот кој поставува ланчани прашања.

Слободен облик на разговор во наставата е поврзан со одредена тема, но текот на разговорот не е однапред одреден. Темата се осветлува од повеќе страни, се изнесуваат тврдења за и против и содржините се споредуваат со слични теми. Ваква врста на разговор често се применува при наставата која вклучува православно христијанско воспитание и овозможува размена на знаења и религиски искуства што е драгоцено за развивање на религиската свест кај учениците.

Дискусијата е најекстензивен облик на разговор – тука се спротивставуваат мислења, се побиваат аргументи на соговорникот и се изнесуваат нови аргументи, проблемите се осветлуваат од различни страни и се пронаоѓаат нови решенија. Услов на примена на дискусијата како наставна метода, пред сè, е добро познавање на областа за која се дискутира. Исто така потребни се интелектуални способности за изнесување на нови елементи кои се надоврзуваат на излагањата на претходните, способност за вербално изразување, позитивни карактеристики на личноста како што се стрпливост да се сослуша до крај што другиот има да каже, да не се прекинува, да не се навредува, внимателно да се однесува кон спротивното мислење и да не се повторува она што веќе е кажано. Оваа метода е многу корисна за наставата која вклучува православно христијанско воспитание и најдобра е да се користи за формирање на моралното мислење кај учениците, така што наставникот инспириран од некој текст во Библијата, историјата или случка од секојдневниот живот изнесува некоја морална дилема за која не постои само едно единствено точно решение. Потоа ги поттикнува учениците на дискусија и ја насочува дискусијата во правилен тек, обидувајќи се да ги дознае ставовите на учениците за одредените прашања кои се поттикнати со моралната дилема, да ги насочи на правилен тек, а воедно да ги научи учениците да ги почитуваат различните ставови на нивните соученици за истото прашање. Ова е исто така поволна метода за развивање на критичко мислење кај учениците. Атмосферата на часот е пресудна за оваа метода. Наставникот ја формира атмосферата со своите ставови и однесување. Важно е да ги охрабри учениците да поставуваат прашања и да пронаоѓаат одговори. Без сомнеж, вредни се оние моменти во наставата во кои прашањата кои ги поставуваат учениците претставуваат израз на нивната вистинска духовна потреба.

Метода на илустративна работа се применува во наставата кога одредени наставни задачи се постигнуваат со цртање или користење на апликации, фотографии, икони и слики. Во контекст на православно христијанско воспитание цртежите, фотографиите, иконите и сликите можат да бидат од голема корист. Посебно треба да се истакне значењето на употребата на фотографии на кои се наоѓаат цркви и манастири, бидејќи секоја од нив кога се користи како илустрација дава голема можност за разговор. На пример, доколку на часот се зборува за некој светител може да се покаже икона од светителот и фотографија со црква или манастир кои го носат неговото име. При тоа, основниот разговор може да се збогати, говорејќи за карактеристиките на архитектурата, времето во кое црквата е изградена, личностите кои ја подигнале и т.н (според Мирасчиева, Петровски 2010:52).

Кога во наставата која вклучува православно христијанско воспитание се користи методата на пишување, многу е важно тоа да биде со некоја цел. При оваа настава би биле соодветни единствено оние облици и методи на пишан текст каде се применува пишувањето како вид на изразување на сопствените ставови за некои работи со морална или верска содржина, вредности и случувања кои можат да бидат анализирани во наставата. Успешна е само онаа активност на оваа метода која кај ученикот поттикнува чувство, потреба и можност во пишана форма да го изрази она што го мисли и чувствува. Тогаш, напишаните зборови, како отелотворени мисли можат да изронат од длабочината на личноста и да бидат изненадување и за оној кој ги напишал. Таа средба со самиот себе на белата хартија може да биде стимулативна во смисла на позитивен однос на ученикот кон верската настава, а и кон себе. Ваквиот облик на методот на пишан текст може да биде или во форма на одговори на прашања или формулација на сопствени ставови и мислења на одредена тема.

Методот на пишан текст може исто така успешно да се користи и на часовите предвидени за утврдување на градивото. На учениците можат да им бидат интересни отпечатени задачи кои имаат форма на реченици во кои треба да дополнат испуштени зборови, да завршат започната реченица и т.н. Проверувањето на одговорите може да го вршат самите ученици во облик на дијалог со наставникот и другите ученици, со гласно читање и коментирање на напишаното и слично.

Различни се формите на креативно изразување во областа на пишаниот збор. Може да се поделат во три групи:

- неуметничка проза – го опфаќа сето она што го покрива науката, филозофијата, политиката, новинарството, историјата, критика на уметнички дела и автобиографии.

- Божјото откровение – запишано во Библијата и другите црковни списи. Во православната верска настава оваа метода има своја примена почнувајќи од препишување, парафразирање па до самостојни текстови кои, на пример, во форма на молитва претставуваат најубав исказ на духовноста даден со јазикот на децата на различна возраст.

- создавачка форма на пишан текст – оваа форма својот израз може да го најде во драми, уметнички прози (новели, кратки приказни) и поезија (според Мирасчиева, Петровски 2010:53-55).

Во процесот на реализација на содржините по православно христијанско воспитание многу е значајна и примената на методот на работа со текст или текстуалната метода. Класичната работа на текст каква што се користи во наставата по мајчин јазик или странски јазик може да биде погодна и при наставата која вклучува православно христијанско воспитание. Во оваа настава живиот збор е многу важен, но и текстот може да биде поткрепување и илустрација на она за што се зборува. Текстот може да послужи како вовед или поттикнување за почеток на разговор за некоја тема. Посебна можност за примена на оваа метода нуди читањето на изворни текстови од Светото писмо. Исто така, упатување на учениците да прочитаат одреден текст, лекција од книгата или нејзини делови како подготовка за наредниот час може да биде корисен начин за употреба на текстот во реализација на овие наставни содржини со верски карактер. При тоа, важно е на учениците да им се помогне во прочитаниот текст да ја откријат суштината и смислата на содржината во контекст на наставната единица која се реализира. Пожелно е сите ученици да го имаат пред себе текстот кој ќе биде користен во некој дел од часот. Ако не станува збор за некој текст од учебникот, наставникот е должен на сите ученици да им обезбеди примерок од текстот кој планирал да се користи на часот. Ваквите часови се погодни и за користење на прилози од разни списанија кои ги издава црквата. Црквата има развиена издавачка дејност и располага со списанија кои не само што се концепциски и содржински

различни, туку се прилагодени и на различните возрасни особини на своите читатели (според Мирасчиева, Петровски 2010:56).

Примената на текстови во наставата која вклучува православно христијанско воспитание мора да биде временски кратка и ефикасна. Текстот треба да биде во функција на тоа за што ќе се зборува или за што станува збор. Меѓутоа, методот на работа со текст може да се злоупотреби со барањата да се учи на памет. Сандра Дабић (2000:3) вака ги советува наставниците кои предаваат православна верска настава: „Не смее да се бара од учениците да се учат на памет апстрактни поими и дефиниции кои учениците не се во можност да ги разберат и кои не се во врска со реалното искуство на црквата. Ученикот не смее да биде само објект кој ги прима ставовите на наставникот. Литургиската катехеза е синтеза која треба да се одвива помеѓу ученикот, родителот, свештеникот, наставникот и црковната заедница. Љубовта треба да биде единствен вистински воспитен метод.“

5.3. Примена на наставни средства во процесот на реализација на наставата која вклучува православно христијанско воспитание

При религиското поучување долго време посредник бил единствено живиот збор, но денес религиозното поучување се одвива во голема разноликост. Наставниците користат помошни средства: учебник, работни листови, икони и уметнички слики, телевизија, видео, нови електрични медиуми како што се компјутерот, CD-ROM-от, дигиталната камера, DVD и интернет. Најголем дел од младите раснат во мултимедијална средина. Во нивното саморазбирање и нивното „да постоиш на светот“ подразбира поврзаност со медиумите со кои пресудно се обележува нивната комуникација и информациското однесување. Меѓутоа, се наоѓаме само на почетокот на информатичкото движење кое незапирливо чекори напред. Наставата која вклучува православно христијанско воспитание може да добие во квалитет преку различно критичко-конструктивно и креативно користење на новите (и старите) културни техники и да се вежба во медиумската компетенција која го поттикнува развојот. Така допринесува за општото и религиозното образование, а при тоа не смее да ја запоставува директната комуникација и констатацијата дека самите наставници се незаменливи медиуми.

Прашањето „на шт се учи?“ насочува на помошни средства во наставата која вклучува православно христијанско воспитание – на употреба на учебник и други материјали и медиуми и нивното влијание на свеста. Религиозното учење се одвива мултидимензионално не само со зборовите кои содржат поуки, туку и преку сопственото размислување на учениците, како и нивното соочување со мислењата на другите преку слики, видеа и креативно обликувани содржини. Дали нешто ќе биде наставно средство или не, не зависи толку од неговите сопствени особини, туку од улогата која ја има во наставниот процес. Медиумите се посредници во комуникацијата. Училишната табла, микроскопот, телевизорот, компјутерот... самите по себе не се медиуми. Тие стануваат медиуми кога почнуваат да извршуваат дидактичка функција, а тоа значи кога во еден планиран и систематично организиран процес служат за да се остварат целите на поучување и учење. И самиот збор, говор кога ѝ служи на наведената цел, станува наставно средство. Исто така и сето она што го опкружува ученикот надвор од училницата може да биде искористено за стекнување знаења (според Мирасчиева, Петровски 2010:57). Меѓутоа, најголем дел на таа стварност е недостапен за наставата и користењето во наставниот процес, така што се јавуваат наставни медиуми – наставни средства со помош на кои објективната стварност се користи во наставата на посреден начин. Секако, секогаш е подобро да се има контакт со оригиналот и непосредно да се осознава светот. Но, ако тоа не е возможно, треба да се користат наставни средства како алтернатива.

Наставните средства се дидактички обликувана објективна стварност. Иако доаѓаат како замена за објективната стварност, наставните средства се важен извор на знаење, а воедно и база за развивање на работните способности. Таа нивна вредност се остварува со дидактичко обликување, односно трансформирање на објективната стварност со обзир на димензиите, обликот, структурата и функцијата. Благодареејќи ѝ на таквата преработка, наставните средства стануваат достапни за учениците и тоа како извор на знаење, но и како материјал со кој ќе се работи.

Кога станува збор за класификацијата на наставните средства, најчеста е поделбата според критериумите на сетилата кои учествуваат во користење на медиумите. Според тој критериум, медиумите се делат на визуелни,

аудитивни и аудио-визуелни. Посебна група сочинуваат текстуалните медиуми, компјутерите и јазичните лаборатории, симулаторите и слично.

Треба да се има на ум дека помеѓу наставните средства постои однос на взаемност и рамноправност. Нема универзално наставно средство со чија примена би можела да биде успешно заменета употребата на останатите наставни средства. Секое наставно средство има своја дидактичка вредност, а најдобро е ако се користат сите.

Кога е во прашање наставата која вклучува православно христијанско воспитание може да се каже дека на наставниците им се нудат широки можности наставните часови да ги збогатат со визуелни наставни средства. Тие, не само што ќе ја подобрат очигледноста на наставата и ќе го направат часот поинтересен, туку ќе влијаат и на изградувањето на естетските вредности кај учениците. Доколку учениците на часовите често имаат прилика да видат, на пример, слика – репродукција на најубавите и најпознатите фрески и икони, дадена им е шанса со време да изградат и сопствени естетски критериуми и да ги распознаваат вистинските вредности во однос на кичот. Визуелните наставни средства можат и да го приближат културното наследство на сопствениот народ во областа на архитектурата на црквите и манастирите. Овде, на наставата која вклучува православно христијанско воспитание ѝ е дадена можност да оствари одлична корелација со содржините на наставата по ликовна култура (според Мирасчиева, Петровски 2010:59-60).

Според некои класификации на наставните средства, текстуалните медиуми се сврстени како подгрупа на визуелните наставни средства. Овде спаѓаат, најпрво, учебниците, а потоа прирачниците, програмираните текстови, зборници и т.н. За да можат текстуалните медиуми да ја остварат наставната функција треба да бидат дидактички обликувани. Текстот треба да биде логички систематизиран, поделен на тематски целини и единици; пристапен за возраста и логично поврзан со предзнаењата на учениците; да биде илустриран со цртежи, да има прашања и задачи за вежбање. Сето ова важи и за текстовите кои се користат во наставата која вклучува православно христијанско воспитание.

За еден учебник по религиско образование да биде позитивно оценет треба да одговори на следниве критериумски прашања:

- дали учебникот е отворен кон ученичката стварност и ги одразува ли автентично животните искуства на младите?

- која хуманистичко-научна, теолошка и духовна перспектива и ставови се застапени со учебникот?

- во која мерка учебникот е прилагоден на наставниот план и програма?

- создава ли простор за корелација со другите предмети?

- во кои фази од процесот на учење може да се користи учебникот: на почетокот како информација, како поттик за размислување, за продлабочување, за резимирање и/или за остварување на резултатите?

- дали учебникот е соодветен за фронталната настава, групната настава и индивидуалната настава?

- дали авторите доволно поттикнуваат и поставуваат прашања кои го стимулираат ученикот повеќе да истражува од она што е напишано во учебникот?

- како е обликуван учебникот во графичен, јазичен и сликовен поглед? (според Hilger и др.,2009:200).

Добро е ако наставниците имаат интересирање, потреба и можност да ја пратат литературата која се издава со православни содржини. Ако од овој ангажман на наставникот произлезе соодветен избор на текстови за наставата, користа ќе биде многубројна и ќе ги надополни наставните содржини кои се реализираат при верската настава. При тоа, од голема важност е да им се овозможи на учениците средба со изворните текстови од Библијата. Преку читање, анализа и разговор за напишаното, не мора да се инсистира на обемот на текстовите, доволно е да се задржи вниманието на добро одбрани реченици, со претходно осмислен и плански воден разговор, така може да се подобри квалитетот на часот на взаемно задоволство и на учениците и на наставникот. Наставникот, на овој начин, исполнува уште една важна задача: полесно, но на најсигурен начин ги запознава учениците со православната христијанска литература. Тоа е многу важно, бидејќи училиштето и преку верската настава ја остварува својата општа улога: изградување на културни и естетски критериуми кај своите ученици, особено во сегашно време кога тие се изложени на низа негативни влијанија. Мислам, пред сè, на поплавата од литература која се занимава со религијата и верата, но преку суеверие, окултизам, секташтво и идеологија.

Користа од примена на аудитивни наставни средства во реализација на наставата која вклучува православно христијанско воспитание е многубројна: се остварува корелација со наставата по музичка култура, учениците се запознаваат со духовната музика која има трајна вредност, се оспособуваат да воочуваат разлики помеѓу она што претставува квалитет и она што претставува шунд и кич во музиката, се збогатуваат и дополнуваат часовите со естетско доживување на светото. Освен духовна музика, постојат и снимки на текстови од светите списи кои се уметнички обработени, изјави и пораки на верски лидери или искуства на верници. При планирањето на часот, важно е да се предвиди во кој дел на часот и со која намера ќе бидат употребени одредени аудитивни наставни средства, односно содржини кои се репродуцираат со помош на аудитивни наставни средства (според Мирасчиева, Петровски 2010:62-63).

Со аудио-визуелните наставни средства можат да се пренесат информации кои се примаат преку сетилото за слух и сетилото за вид. За потребите на верската настава најприфатливи се наставните филмови или преснимени ТВ филмови, кои со својата тематика одговараат на наставните содржини. Важно е овие видео материјали да бидат дидактички обликувани и да одговараат на потребите на наставната програма. За гледање на такви емисии, наставникот треба да ги припреми учениците, да им укаже на кои поединости треба да обрнат внимание и после проследувањето на емисијата (филмот) да разговара со учениците за она што го виделе и слушнале.

Значаен момент во работата на вероучителот може да биде примената на информативно-комунистичката технологија, бидејќи успешниот наставник, кој е сè повеќе организатор и помагач во наставата, треба да знае како во својата работа да ги користи интерактивните дигитални медиуми на најдобар можен начин. Од вероучителот се очекува постојано надградување на сопствената медиумска и информатичка писменост, за да може адекватно да ја примени во зголемување на квалитетот на образованието. Таквиот начин на учење ја прави наставата поефикасна и атрактивна, со тоа што треба да се има предвид дека употребата на современата технологија треба да биде средство, а не цел и дека не може да го замени живиот збор (според Ристић, 2005:23-32 и Pranjić, 1997).

Часот на верската настава, како и часот на било кој друг наставен предмет, ќе им биде на учениците интересен, а на наставникот ќе влијае стимулативно за понатамошната работа доколку е добро испланирана примената на различните наставни средства. Наставникот може во текот на еден час своето излагање да го поткрепи со слика (визуелен медиум), со текст (текстуален медиум), со соодветна музика (аудитивни медиум) и сл. Секако, сето тоа мора да има и јасна намена, а не поради желбата за оставање впечаток да се изгуби целта на часот и неговата основна идеја.

За да не дојде до тоа, постојат и одредени критериуми за употреба на медиуми во наставата која вклучува православно христијанско воспитание. Од голема важност е наставникот да ги знае и почитува овие критериуми. Во литературата се наведуваат следниве критериуми:

- Насоченост кон ситуацијата: Појдовната точка на медиумското-педагошко делување треба да биде животната ситуација и основните потреби на учениците. Исто така потребно е да се земе предвид конкретната ситуација во одделението, социјалното потекло, образовното ниво и спремноста на учениците во учењето да реагираат на медиумската стимулација.

- Насоченост кон искуството: За избор на видеа или пронаоѓање на проекти пресудно е дотогашното искуство на учениците за темите кои се предвидени и за начинот на медиумската обработка. Ако одделението е веќе извежбано во обликот на обработката – на пр. структурални разговори во мали групи – тој може да се интензивира и оптимизира со медиумска поткрепа. Исто така вонучилишното искуство може да се земе во обсервација.

- Комуникациска насоченост: Работата со медиумите не смее да остане само на нивната употреба, туку треба да заврши со разговор. Со набљудување на уметничките слики и видеа учениците создаваат заедница во доживувањето и врз основа на тоа стекнато искуство може да стапат во комуникација. Размената на мислења после медиумското доживување треба да биде исто така успешно како и вреднувањето и промислувањето кое следи после некој проект.

- Развојна насоченост: Во поглед на развојната ориентација важно е медиумите кои се користат во наставата да одговараат на развојот на учениците, а од друга страна да делуваат поттикнувачки за развојот. Особено е

важно медиумите, при оваа настава, да го стимулираат социјално-моралниот развој на учениците (според Hilger и др., 2009:197-2010).

Наставата која вклучува православно христијанско воспитување со користење на медиумите добива во длабочина, живост и заинтересираност. Наведените медиуми, сепак, не смеат да го заменат природниот разговор помеѓу учениците и наставникот, нити учебникот, Библијата и останатите класични наставни средства. Нивната сила е во тоа да внесат стимулации од далечниот свет во училницата, да ги приближуваат доживувањата од општеството и Црквата така што ќе ги мотивираат учениците. Новите медиуми со дигиталните носачи на податоци внесуваат во наставата друг квалитет: отвораат врата на голем број информации и знаења, го забрзуваат истражувањето и го скратуваат патот до разбирање на содржините под претпоставка дека припремените наставни аранжмани се солидно изведени. Во идеален случај при наставата која вклучува православно христијанско воспитание со посредство на медиумите се остварува продуктивна работа на учениците, меѓусебна комуникација помеѓу учениците, како и нивна комуникација со јавноста.

5.4. Социјални облици на работа во наставата која вклучува православно христијанско воспитание

Резултатите од наставното учење зависат од многубројни и хетерогени фактори. Првите почетоци на наставата и учењето имале индивидуален карактер, а со тек на историјата бројот на учесници во наставата постепено се зголемувал сè до денешната експанзија. Посебно за тоа, голем придонес дал чешкиот свештеник и педагог Јан Амос Коменски – втемелител на модерното образование, кој воспитувањето го заснова на христијанската етика. Коменски е творец на одделенко-предметно-часовниот систем на организација на наставата, на училишната година, распоредот на часови, фронталната настава и на една цела низа дидактички принципи.

Организацијата на наставата низ историскиот развој поминала низ различни фази од поединечен инструктивен монолошки-дијалошки начин на работа, преку одделенско-предметно-часовен систем, сè до денешните флексибилни форми на организација во кои имало обиди за напуштање на

системот на Коменски, па се јавиле различни алтернативни модели на организација на наставата.

Значи, во наставната работа учениците и наставникот можат различно да се организираат во социјална смисла. Од начинот на таа организација произлегува она што се нарекува облик на наставната работа.

Најчесто применуван облик на работа во наставата е фронталниот облик на работа, кој, пред сè, е многу економичен. Во таквиот облик на работа, исклучиво воспитно влијание на поединецот има присуството на колективот, правилата на однесување кои тука се учат (социјализација), како и позитивниот натпреварувачки дух кој се развива во колективот. Најголема слабост на фронталниот облик на работа е тоа што се запоставуваат индивидуалните карактеристики на учениците и што има мала можност да дојде до израз она што ученикот го знае и може. Затоа е потребно овој облик на работа да се комбинира со некој од другите облици на наставна работа.

Сето ова пренесено на наставата која вклучува православно христијанско воспитание, подразбира дека фронталниот облик на работа и во оваа настава се наметнува како најчесто решение. При тоа, наставникот има голема одговорност при избирањето на наставните методи, за преку фронталниот облик на работа да ги приближи наставните содржини на сите присутни ученици и никој од нив да не се почувствува запоставен. Овој идеал е тешко остварлив, но учениците знаат да го почувствуваат и да го наградат трудот на наставникот. Со постигнување на таков квалитет, верската настава има прилика за учениците да добие смисла на вистински избор, но и сериозно да се издвои како специфичен наставен предмет во однос на останатите предмети. Задачата која верската настава треба да ја има, а тоа е и нејзина улога во поткрепување на верата, е онаа вредност која може и во фронталната работа да внесе квалитет на индивидуалноста – доколку содржините кои се изложуваат фронтално допринесуваат за развивање на верата и моралот кај поединецот, што секако е индивидуален процес.

Од друга страна, примената на групниот облик на работа на часовите по верска настава овозможуваат да се отстранат слабостите на фронталниот облик на наставна работа. „Кога е во прашање групната настава, станува збор за поттикнувањата кои доаѓаат од страна на наставникот, за истражувањата и излагањата од самите ученици и заеднички дискусии“ (Pranjić, 1997:62).

Формирањето на групите зависи од целта и задачите кои треба да се решат. Наставникот има можност да формира тип на групи кои во конкретна ситуација ќе бидат најпогодни. Хомогените групи ги сочинуваат ученици со слични знаења, способности и интересирања, додека хетерогените групи имаат различни претставници – според полот, возраста, знаењата и способностите. Големината на групите се препорачува да биде од три до шест членови. Добро е ако групите бидат отворени. Секоја група ја карактеризираат две основни компоненти: меѓусебна акција и единствена цел. Основна смисла на групниот облик на работа е сите членови рамноправно да учествуваат во работата, меѓусебно да се советуваат, потпомагаат и да делуваат како целина.

Начинот на формирање на групите може да биде таков што наставникот сам ќе определува сè или пак учениците сами да ги формираат групите, а може и учениците да даваат предлози, а наставникот да ги одобрува. Секоја група добива задачи во согласност со можностите, а потоа бира и свој лидер на групата – постојан или привремен. Лидерот има можност да одредува постапки и да донесува одлуки, а на крајот да ги презентира резултатите на групата. Во групата може заеднички и рамноправно да се дискутира и учи, или секој да има неограничена самостојност, што зависи од стилот на раководење на кој наставникот му дава првенство. Резултатите од работата на групата ги обединуваат сите. Поделбата – диференцијацијата на одделението на групи не е само по себе цел: поделбата се врши со цел повторно соединување. Со тоа повторно се доаѓа до целина, но квалитативно нова, односно збогатена со содржините кои се синтеза од резултатите на работата на сите групи (според Мирасчиева, Петровски, 2010:70).

Работата во тандем се наметнува како неопходен облик на наставна работа во процесот на реализација на верската настава. Овој облик на наставна работа познат е и како партнерска работа. За да го примени наставникот овој облик на работа потребно е да ги познава сите ученици. Исто така учениците е потребно да се припремат и мотивираат за овој облик на работа: да го знаат времето кое им стои на располагање за рамномерно да ги распоредат своите задачи, да им биде јасна и можноста за меѓусебно комуницирање и движење по училницата, како и начинот на комуницирање, а да не се попречува работата на останатите ученици.

Овој облик на работа ја овозможува индивидуализацијата во процесот на учење, го развива другарството, солидарноста, креативноста и самостојноста во работата, можноста за споредување и вреднување на сопствените искуства, знаења и способности во однос на другиот, па поради сето тоа стимулативно делува на активноста на ученикот.

Во реализација на наставата која вклучува православно христијанско воспитание потребно е да се користи и индивидуалниот облик на работа. Примената на индивидуалниот облик на работа во наставата, припрема на диференцира задачи и сл., бара голем ангажман од наставникот и воопшто претставува сложена работа. На часовите по верска настава најсоодветен е оној облик на индивидуална работа кој се реализира на фронтално ниво, односно сите ученици индивидуално решаваат исти задачи претставени пред нив во облик на барања, теми и сл (според Мирасчиева, Петровски, 2010:73). Личното доживување на наставните содржини на верската настава, како и можноста за изразување на доживеаното, на она што учениците го мислат и чувствуваат се вредности со кои би требало да се карактеризира реализацијата на оваа настава. Индивидуалниот облик на наставна работа треба да се применува плански и осмислено. Тогаш учениците поставените задачи нема да ги доживеат како оптоварување, туку како активност која ќе им го привлече вниманието и ќе ги стимулира што поквалитетно да ги реализираат. Овој облик на работа може успешно да биде применет во секој дел на часот.

Наставникот може да се најде во ситуација кога треба да се обрати кон сите ученици на едно училиште или повеќе училишта и тогаш треба да се примени масовниот облик на работа. Масовниот облик на работа се одвива најчесто во облик на предавања. Тоа може да биде и циклус на предавања кои се организираат периодично, на пример седмично за сите ученици на едно или повеќе училишта. Особено е корисно вакви предавања да се организираат кога во училиштето доаѓаат гости, стручњаци од поедини области кои многу брзо и на доста ефикасен начин, особено ако се користат соодветни наставни средства (слика, тон), можат да ги приближат одредени личности, предели и настани. Сите верски објекти во земјава и светов на ваков начин можат да постанат поблиски за учениците.

Масовниот облик на работа има повеќе облици, а најчесто се употребуваат следниве: масовни предавања, јавни дискусии, панел дискусии, пленум дискусии, семинари, изложби, излети, литературни средби, театарски претстави, филмски проекции, телевизиски емисии, радио-емисии, училишна разгласна станица, интернет...

Во склад со наведеното, можно е да се заклучи дека во современата верска настава не може да се зборува за еден единствен вреден и исклучиво универзален облик на наставна работа. Од наставникот се очекува свесно да ги користи сите споменати облици на работа, бидејќи нивното наизменично користење придонесува за динамичност на наставата, ја прави наставата поинтересна, постимулативна, а зголемената активност на учениците при тоа допринесува за повисок квалитет на знаење и развивање на способностите за самостојно и перманентно образование.

5.5. Планирање на наставата која вклучува православно христијанско воспитание

Планирањето на наставниот процес и припремањето за настава се едни од клучните фактори кои го одредуваат и условуваат квалитетот на наставата која вклучува православно христијанско воспитание, бидејќи внимателно спроведена препаративна етапа на наставниот процес секако е гаранција за креативни, оригинални и ефикасни решенија во наредната оперативна етапа (Кончаревиќ, 2005а:63). Затоа, посебно воспитно-образовна важност во процесот на реализација на наставата која вклучува православно христијанско воспитание има квалитетната припрема на вероучителот за настава, односно посебно обрнување внимание на адекватната припрема на дидактичко-методичките принципи кои ќе овозможат усвојување на содржините и постигнување на целите на православно воспитување и образование на еден креативен и комуникациски примерен начин. Со перманентно припремање за секој наставен час, вероучителот ќе изгради свој педагошки стил и ќе избегне опасност од импровизација. Сепак, планирањето не треба да се претвори во рутина – наставникот мора да избегнува многу често повторување на востановените шеми на часот, потребно е да варира со редоследот на структурните компоненти и секогаш да настојува да обезбеди психолошко оправдано менување на активностите (исто, 60).

Ваквиот ред претпоставува претходно теолошко и педагошко образование на вероучителот, но и постојано следење на христијанската, педагошката, психолошката и методичката литература. Успехот во планирањето, вероучителот ќе го постигне доколку води сметка за следните фактори: цели и задачи во конкретно образовно-воспитен профил и за секое одделение посебно, барањата на наставната програма за својот и другите предмети, наставни средства, основни психолошки фактори на изведување на настава и теориските поставки на современата методика на верската настава (исто, 55). Исто така е важно да се води сметка содржините да бидат усвојувани постепено, со најрационално користење на расположливото време. Иако проектирањето на наставната работа врз основа на предвидениот наставен план и програма во голема мерка го одредува квалитетот и степенот на остварувањето на воспитно-образовните задачи на наставата која вклучува православно христијанско воспитание, во педагошката работа, сепак, не е можно сè да се предвиди. Поради тоа вероучителот треба да поседува осет за нови идеи и креативност во наставата, како и способност да ги установи вистинските вредности на одделението во целина, поедини групи и поединци во одделението и врз тие основи да ја прилагоди целокупната работа на нивните знаења, способности и интересирања (Сандо, 2005:73). Тоа значи дека вероучителот мора да го има предвид фактот дека учениците можат да имаат тешкотии при разбирањето на верските содржини поради недоволни или несоодветни предзнаења, различни афинитети и можности. За да им се приближи на учениците убавината на православноста вера неопходно е да се познава степенот на нивниот психофизички и духовен развој. Затоа, вероучителот треба однапред да ги адаптира своите искази во согласност со можностите за рецепција на учениците за да може максимално да им ја приближи поимско-терминолошката база на својот предмет (Кончаревиќ, 2005а:53).

5.1. Глобално планирање, оперативно планирање и писмена подготовка на вероучителот

Планот и програмата на наставата која вклучува православно христијанско воспитание и типологијата на часовите однапред ги одредува структурата, содржината и формата на реализација на верската настава. Тоа

што е многу важно да се разбере и нагласи е дека секој тип на час е артикулиран процес, односно има своја внатрешна организација. Но, тоа што е заедничко на секој час е општата структура на наставниот час. Станува збор за припремата на наставникот за реализација на конкретни методски наставни единици. Ваквата припрема најчесто се среќава во пишана форма. Таа претставува завршна фаза во припремањето за настава од страна на наставникот.

На ова припремање му претходи припремање на глобално ниво (изработка на годишен глобален план и програма за работа). Со глобалниот план се планира можната организација на работата и времето за обработка на поедини наставни содржини. Глобалниот план му помага на наставникот благовремено и темелно да ја припрема обработката на поедини теми и наставни единици. На тој начин, целокупната содржина на верската настава се дели на помали организациони и содржински различни, дидактичко-логички целини кои се нарекуваат теми. Овој облик на програмирање подразбира и одредување на целите на секоја наставна тема, времето на реализација, како и застапеност на часовите за обработка и утврдување на наставното градиво (според Мирасчиева, Петровски, 2010:83).

За разлика од глобалното, со оперативното планирање и програмирање се врши подетална и попрецизна организација на наставниот процес. Во согласност со предвидениот број на часови се одредуваат следниве димензии: екстензитет, интензитет и логичка структура. После тоа, содржината на секоја тема се расчленува на наставни единици. Врз основа на бројот на часови предвидени за една тема, наставникот определува број на часови за обработка и утврдување, а на наставните содржини ги прилагодува облиците и методите на наставната работа, наставните средства, објектите каде ќе се изведува наставата и корелацијата со другите предмети и наставни содржини (според Мирасчиева, Петровски, 2010:84).

Кога се во глобалниот план конкретно изложени општите барања, а во оперативниот план посебните барања се пристапува кон решавање на поединечните прашања, односно вероучителот се припрема за реализација на конкретни наставни единици.

Писмената припрема на наставникот е истовремено и краток план, пресек на часот и со неа се осмислува и предвидува организацијата на часот

со потребните елементи на организација на наставата (методи, средства, облици, техники, процедура на работа, повратни информации и слично), а исто така се предвидуваат и одредени воспитно-образовни исходи на часот (Vilotijević, 1999:344). Ова припремање за непосредно изведување на наставата (микропланирање) е составен дел на работата на секој наставник, па и составен дел од неговото стручно и педагошко усовршување.

Со добро и осмислено припремање на секоја наставна единица, вероучителот си создава себеси простор за лежерно да го „води“ ученикот низ училишниот час, да биде креативен и флексибилен, односно да се прилагоди на моментите и барањата кои во интеракција со учениците можат непланирано да се појават. Добро припремениот наставник на учениците им остава впечаток на самоувереност. Тоа влијае на нивниот однос кон наставникот, а со тоа и кон самиот наставен предмет. Затоа во припремата на наставата која вклучува православно христијанско воспитание е потребно да се обрне внимание на сите димензии на духовноста која ја осветлуваат интелектуалното и емоционалното искуство, исто така и активноста на секој поединец во односот кон Бога, другиот човек и себе самиот.

6. Корелација на наставата која вклучува православно христијанско образование со другите предмети

Постојано се случува во рамките на предметот, предвиден за одредено одделение, да се одберат содржини кои се изучуваат од друг аспект по други наставни предмети. Смеслата за корелација на наставните предмет не е само во тоа да се каже дека постојат сродни наставни предмети и дека во нивни рамки се среќаваат слични содржини, туку функционалната смисла на корелацијата на наставните предмети ќе биде постигната тогаш кога самите наставници на едно училиште, при планирање на своите наставни програми ќе поведат сметка за наставните содржини на сродните наставни предмети и временски ќе ги уедначат обработките на тие наставни содржини кои се слични.

Според Педагошката енциклопедија, корелација во наставата значи „функционално поврзување и ускладување на наставните содржини од различни предмети кои се слични или меѓусебно се дополнуваат“ (1998, 412). Без познавање на наставната материја на едниот предмет не може потполно да се сфати и усвои градивото на другиот предмет, како што и темелното познавање на градивото на едниот предмет овозможува брзо, квалитетно и темелно сфаќање и усвојување на градивото на другиот предмет за што посебно треба да се води сметка при изработката на наставниот план и програма. Корелацијата допринесува за создавање на систем кој ги интегрира содржините од различни наставни дисциплини. На тој начин корелацијата го помага трансферот и поврзувањето на знаењето од различни области и подрачја (според Gajić, Zuković, 2007).

Наставата која вклучува православно христијанско воспитание треба да биде во најтесна врска со останатите предмети, а понудените содржини треба да бидат презентирани на интересен, современ и стимулирачки начин, бидејќи само внимателно одбраните педагошки постапки и методи, прилагодени на возраста и психофизичките особини на ученикот, како и на карактеристиките и типот на одредено училиште, можат да обезбедат услови за успешно изведување на наставата. Накратко речено, концептот на верската настава, уважувајќи ги конкретните актуелни животни прилики, треба да биде педагошки и општествено прилагодлива, како и дидактички функционална. Во таа смисла, едно од важните начела во процесот на реализација на наставата која вклучува православно христијанско воспитание е начелото на корелација. Ова начело подразбира, пред сè, внатрешна корелација односно склад на содржините кои се формирани со доктринарни, морални, библиски, литургиски и искусвени факти. Всушност, соодветната поврзаност на споменатите содржини овозможува нивно адекватно воспитно-образовно влијание во конкретно верско искуство и воспитување на ученикот. Тоа значи дека начелото на корелација се стреми кон остварување на плодна врска помеѓу општочовечкото искуство и конкретното живеење и сведочење на верата.

Од друга страна, наставата која вклучува православно христијанско воспитание бара и плодна меѓупредметна корелација со цели и содржини од другите наставни предмети, почитувајќи го начелото на целосен развој на ученикот, а во склад со интеркултуралниот пристап на православно

христијанско воспитување и образование. Верската настава е специфичен и комплексен предмет и потенцијално безграничен по опфатот на наставните содржини. Освен транспонирањето на дидактички обликуваните теолошки знаења, оваа настава овозможува и стекнување спознавања за универзумот чии законитости се, во потесна смисла, предмет на проучување на други дисциплини. Затоа верската настава треба да овозможи воспоставување на врска со останатите човекови сознанија преку соработка со другите училишни предмети, со што се овозможува во духот на христијанските пораки и традиција, темелните вредности и сознанијата кои се пренесуваат од другите предмети да се продлабочат, осветлат и дополнат. Со обзир на тоа дека религиската култура е една од темелните столбови на културата и образованието воопшто, познавањето на религијата и нејзините вредности исклучиво го олеснува разбирањето на историјата, филозофијата, книжевноста, сликарството, вајарството, архитектурата, музиката, театарот, филмот, екологијата и т.н. Оттука, наставникот е соочен со неопходноста за постојано иновирање на сопствените сознанија и тоа како од областа на теологијата, така и од оние наставни предмети (книжевност, музичка култура, ликовна култура, историјата и т.н.) со кои ќе настојува да оствари корелација (според Кубрић, Зуковић, 2010: 83-94).

Поаѓајќи од мислењето на некои автори дека православно христијанско воспитување во најголема мерка е поврзано со книжевноста, посебно е значајно да се укаже на некои аспекти на нивната корелација. Авторите истакнуваат дека ваквата врска на корелација од посебна важност е да се оствари, бидејќи во книжевноста се изучуваат и книжевни дела со религиска тематика и Библијата како книжевно дело. Исто така значајноста на нивната корелација произлегува од фактот дека многу големи книжевни дела се инспирирани токму од Библијата – „книгата над книгите“ и во нивната основа лежи библиски подтекст. Тоа значи дека нивното создавање е поттикнато од Библијата и дека нејзината смисла се насетува под новиот книжевен текст (Ивановић, 1998: 383). Делата на Достоевски, Толстој, Кафке, Црњански, Андрић и други го потврдуваат ова гледиште, како и гледиштето дека тие дела не можат да се толкуваат без да се доведат во врска со Библијата со што се делува на духовниот раст на ученикот, на формирањето на етички чист млад човек кон што е насочена наставата која вклучува православно христијанско

воспитание (Gajić, Zuković, 2007: 165). При тоа треба да се има предвид дека креативното истражување на книжевноста е поврзано со целината на верското созревање на ученикот.

Поаѓајќи од фактот дека главен извор на православно христијанско воспитание е Светото писмо или Библијата, посебно внимание треба да се обрне на нејзините различни врсти на усно и писмено симболично изразување при работата со библиските текстови, со што се овозможува развивање на личниот сензибилитет на ученикот за понудените содржини, како и развивање на моралните и социјалните ставови. Освен библиските текстови, во содржините на наставата која вклучува православно христијанско воспитание присутни се и други книжевни и уметнички текстови. Во таа смисла може да се каже дека корелацијата помеѓу оваа настава и книжевноста опфаќа и книжевни дела кои припаѓаат и на уметничката и народната книжевност.

7. Вреднување на резултатите во наставата која вклучува православно христијанско воспитание

Ефикасноста и успехот во учењето се гледаат со помош на резултатите. Резултат е оценување на работата и со тоа се сведува на некои нормативни критериуми. Во таа смисла, резултатот се претставува како објективно очекување за исполнување на нормите од поедини субјекти. Од положба на субјектот, пак, резултатот може да се опише како исход или извршување на дејностите и работите кои се поврзани со напор, за кои се поставени мерила на квалитетот или ги поставуваат самите субјекти (Hilger и др., 2009: 236).

Она што во училиштето се сфаќа како резултат најмногу зависи од концептот на образованието и од тоа што општеството очекува од училиштето. Доколку училиштето сака да влијае на развојот на личноста на секој човек и да ги унапреди своите сопствени и од страна на општеството зададени воспитни и образовни цели, неминовно е вреднувањето на резултатите. Мерило на училишните резултати се целите, како што се: зрелоста, способноста за самоодредување и компетенцијата за солидарно делување. Критериумите на резултатите мораат да се однесуваат и на способноста за соработка,

комуникација, критичкото размислување кои се манифестираат во конкретни работни задачи. Потребно е примерно да се вреднуваат креативните и оригинални резултати, спремноста за помош и придонесите за заедничко решавање на проблемите во средината на ученикот. Транспарентното вреднување на резултатите на учениците, кое се мери според критериумите, особено му служи на процесот на учење и самопроценување на учењето. Со тоа се влијае и на спремноста за учење. Повратните информации за сопствените резултати се важни и незаменливи за мотивацијата за учење. Доживеаните успеси и неуспеси се одразуваат на самосвеста, самодовербата и самопочитувањето на учениците, но и на зголемување или намалување на мотивацијата за учење. Со тоа влијаат и на спремноста за учење. Спремноста за учење и стремежот за резултати никако не претставуваат надворешни барања за резултати. Младите чувствуваат внатрешна потреба нешто да остварат. Така, задачата на училиштето е охрабрување, односно предизвик за значајни резултати за ученикот самиот себе да се поттикнува на што поголема самостојност во учењето (Hilger и др., 2009: 235). Внимателното, пак, проверување и вреднување на резултатите, на крајот или за време на процесот на учење, е израз на почитување на резултатите на учениците. Тие се нужно потребна повратна информација и содржат упатства за наставникот, придонесуваат за дијагнозата на учењето, ефикасноста на сопственото наставно делување и го подобруваат процесот на учење. Наспроти ваквото педагошко промислување, е сфаќањето на резултатите како судење за успехот на учениците и нивното класифицирање во добри и лоши. Таму каде што се случува тоа, училиштето е во опасност поради непромислено сфаќање на резултатите во потполност да ги промаши сопствените образовни и воспитни цели.

7.1. Норми за вреднување на резултатите

Што треба да се вреднува при учењето: дали да се вреднува субјективниот напредок на ученикот, објективна адекватност или резултатите на поединците во споредба со резултатите на другите ученици?

Наставниците често несвесно користат многу различни норми за вреднување на резултатите. Нормата која се однесува на субјектот го споредува резултатот од учењето со тоа што истиот ученик го постигнал до

сега во исти или слични задачи. Во нормите кои се однесуваат на објективната адекватност, резултатите се вреднуваат според исправноста на решените задачи или одговори. Во нормите кои се однесуваат на општеството (социјални норми), остварениот резултат се споредува со тоа што другите ученици го постигнале за истите задачи. Значи, во зависност од нормите, вреднувањето на истиот резултат може да биде различно (според Hilger и др., 2009:239). Педагошкиот концепт на наставникот може да се разликува спрема тоа кон кои од наведените норми го развива своето педагошко делување и воспитните цели, следењето на успехот на ученикот и вреднувањето на резултатите. Во таа смисла се поставува прашањето за праведноста при оценувањето на резултатите на учениците. Училиштето во служба на мотивирање на учениците мора да ја негува праведноста која разликува, која се раководи од тоа што му е потребно на ученикот за неговиот развој и така е соодветна на неговата индивидуалност. Тоа го потврдуваат педагошките, но и теолошките причини. Праведноста никогаш нема да може да се оствари по пат на објективноста, бидејќи таа не постои. Оценувачите мораат да ја признаат релативноста на вреднувањето, односно релативноста на бројчаните оценки. Вреднувањето на резултатите од учењето е субјективен процес – иако се прикажува објективно со бројки. Кога бројките ќе се направат транспарентни, кога ќе се поврзат со критериумите, кога се внесуваат во разговорот со одредени личности и се разјаснуваат, тогаш може да се зборува за интерсубјективна проверливост и за вреднување кое може да се прифати (исто). Тоа особено е важно за резултатите од наставата која вклучува православно христијанско воспитание, кои го надминуваат чистото фактичко знаење и ги вклучуваат процесите на разбирање, интерпретирање, субјективното мислење, чувствата и личните ставови.

7.2. Воспитно-образовните цели како критериум за проверување и вреднување на резултатите

Секој училишен резултат мора да се верификува земајќи ги предвид воспитните и образовните цели на училиштето и соодветниот предмет, но предвид треба да се имаат и учесниците во процесот на поучување и учење во нивниот животен контекст. Всушност, последниот споменат критериум го релативизира правилото, кое е прифатливо – образовно-воспитните цели да се

признаваат како најважни критериуми при проверување на знаењата и вештините на ученикот и мерење на резултатите. Со тоа наставата лесно станува „затворен систем“ во кој треба што побргу и без премногу вложувања да се постигнат претходно дефинираните цели (Hilger и др., 2009:239). При радикалната насоченост на целите на учењето, која секако овозможува поголема транспарентност, мерливоста и можноста за проверување на целите на учењето лесно станува доминантен селекциски критериум. Немерливите или многу тешко мерливите влијанија (на пример: мотивациски, креативни, афективни, дивергентни, непредвидливи и индивидуални) се исклучуваат како неефикасни. Затоа, вреднувањето на резултатите кое насочено кон однапред зададените воспитно-образовни цели треба да се надополни со такви кои земаат предвид повеќе ефекти на наставниот процес.

7.3. Теолошко-педагошки аспекти

Од теолошки мотиви треба да се свртиме против секако идеологизирање на резултатите во општествена свест, во школството и на веронауката. Вредноста на човекот не зависи од неговите резултати, туку произлегува од тоа што секој човек е Божји лик и подобие. На човекот Бог му го дал своето безусловно „да“ и го признал неговото безусловно постоење уште од самиот почеток. Признавањето на секоја индивидуа со нејзините сопствени таленти и склоности, почитување на нејзината неутуѓеност и потврдување на поврзаноста со другите луѓе и солидарноста, неизбежно припаѓаат на христијанската слика за човекот. Од тука вреди правилото дека достоинството на човековата личност никогаш не смее да се направи зависно од нејзините достигнувања (Hilger и др., 2009:240). Тоа е својствено и за таквите личности кои ништо не постигнуваат и не можат ништо да остварат. Всушност на оние чии постигнувања се мали им припаѓа посебна Божја наклонетост. Оттука произлегува скептицизмот кон сите идеи за воспитание и образование кои се водени од технички и економски интереси за општествена ефикасност. Таму каде што доминира успехот и резултатот, во втор план се субјективноста, индивидуалноста и неутуѓивото човечко достоинство. Христијанското поимање на човекот придонесува за избегнување на таквите тесни сфаќања. Пред секаков резултат стои Божјата наклонетост од љубов кон човекот. Да се изгради чувство за тоа, треба да биде важна цел на православното

христијанско воспитание. Тогаш во прв ред, наставниците – вероучители се застапници на своите ученици. Потребно е постојано да се испитуваат резултатите спрема тоа дали му служат на човекот за неговата интеграција и го поттикнуваат ли на солидарен живот. Така, со обзир на православно христијанско воспитание, може ќе биде подобро при овој предмет да не се даваат оценки и со тоа да се прави селекција и да се добиваат овластувања и права за понатамошно школување, туку важноста на резултатите при проверувањето да биде исклучиво како повратна информација во служба на стимулирање на индивидуалниот развој и како корективна, мотивациона повратна информација за ученикот и за сопственото обликување на наставата (исто).

Поаѓајќи од целите кои ги поставува православно христијанско воспитание, тоа не е упатено кон просудување на резултатите и оценување иако многумина оценувањето го сметаат за потребно, бидејќи не сакаат да се одречат од можноста за притисок, односно секундарно мотивирање и дисциплинирање по пат на оценување и еднакво третирање на предметот во споредба со останатите задолжителни предмети во училиштето. Но, после внимателно разгледување на овој проблем, Нипков, сепак препорачува на веронауката да ѝ се допушти да учествува во сите училишни задачи, а со тоа и во задачите на алокација и селекција и да се постават исти услови како и за другите предмети (според Nipkow, 1987). Специфичната задача на православно христијанско воспитание, во реални училишни услови, би била да учествува во прилог на ученикот при критичко-конструктивната соодговорност кон задачите на училиштето; да ја подржува хуманизацијата и промената на сфаќањето на училишните резултати, како и креативно да упатува на иновативните облици на проверување на резултатите (исто).

7.4. Предлози за поинаква пракса на вреднување на резултатите од наставата која вклучува православно христијанско воспитание

Повратни информации: Во класичниот модел на повратни информации кои ги добиваат наставниците за резултатите на учениците спаѓаат писмените проверки и усното испитување. Тесното сфаќање на резултатите (во смисла на претерано нагласување на индивидуалните, вербалните, репродукциските, когнитивните и точно определени со целите резултати како производи на

учењето наспроти групните резултати, естетските, психомоторните, општествените, временски протегнатите резултати, резултати кои се однесуваат на процес) ги занемарува важните димензии на продуктивното учење и ги запоставува во процената која се однесува само на резултатите (Hilger и др., 2009:239). Во смисла на продуктивната и мотивационата култура на учењето, учење со сите сетила, треба да се негуваат повеќе форми на повратни информации за резултатите: општествени, невербални, симболички, практични и насочени на процес. Повратните информации не треба да гледаат само наназад, туку и да содржат стимулации за понатамошно учење. Повратните информации, како важен дел од наставата, не смеат да се одлагаат само за посебни ситуации и треба да имаат облик на дијалог кој не се задоволува само со објавување на оценката.

Презентации: Иновативното поимање на повратните информации за резултатите сè помалку ќе се поврзува со старите средства (писмен испит, тестови или усно испитување) и треба да овозможи учениците од резултатите повторно да бидат стимулирани на ново учење. На пример при подготовката на презентации учениците можат да испробаат различни медиуми: од сопствени приказни, фолии за графоскоп или плакати до интервјуа, стручни анкети, игра на улоги, па дури и видеа кои самите ги направиле, па така да се здобијат со искуство. Презентациите можат да покажат колку суверено учениците владеат со содржините, со кои комуникациски способности располагаат и колку се способни да се внесат себеси како субјекти во учењето (Hilger и др., 2009:240). Така, презентациите во естетската пракса или во облиците на општествено делување можат да го изразат тоа што учениците го забележале и за што размислувале, па особено ја јакнат самосвеста кај учениците. При евентуално оценување треба да се вреднува и содржината и обликот на презентацијата.

Транспарентност и воспоставување на критериуми во метанаставата (настава во настава): Потребен е стремеж кон рефлексивно и јавно вреднување на резултатите. Транспарентноста создава доверба, ги сензибилизира учениците за процесот на учење и го поттикнува нивното самопочитување. Вреднувањето на резултатите не е монопол на наставниците и не претставува „педагошко знаење за владеење“ (Hilger и др., 2009:241). Наставникот заедно со учениците може да се договори за тоа што ќе се признае и вреднува како успешно учење и за тоа дали учењето било успешно.

Тука не се размислува само за резултатот од учењето, туку и за самиот процес на учење. Учениците треба што е можно повеќе да се вклучат во процесот на просудување, така што сами ќе знаат да го утврдат и интерпретираат сопствениот успех и учење. Доколку наставникот мора да даде нумеричка оценка, може заеднички да се договори со ученикот околу резултатот, на пример: со колку бодови или со која оцена нешто да се вреднува. За добра наставна атмосфера ништо не е поштетно од случајност и самоволие при вреднување на резултатите. Смеслата на наставата и резултатите од учењето треба да бидат транспаренти за сите учесници во наставата, како и да се нагласи прашањето за нивната животна важност. Во размена на мислењата со наставникот потребно е да се воспостават критериуми за вреднување на важните религиозни компетенции и цели на православно христијанско воспитание.

7.5. Критериуми за вреднување на наставата која вклучува православно христијанско воспитание

Подготвеност и способност:

- поставување на прашања за причината и целта на животот и околу тоа да ги изнесат своите ставови (прашања за компетентност);
- доживување на себеси, својот живот и животот на другите и изразување на своите искуства во однос на другите (компетентност на запазување);
- запознавање со текстовите, иконите и духовната православна музика, способност да ги толкува и изразува со сопствени зборови и слики врз база на наставниковото стимулирање (компетенција на одликување и просудување);
- учествување во дискусии и дебати, изнесување на своето мислење и симболичко изразување на сопствената вера (комуникациска компетентност);
- стекнување на основни знаења за содржините, настанокот и толкувањето на поедини библиски текстови (библиска компетентност);
- способност елементите на библиското, теолошкото и црквното предание да ги доведе во критички продуктивен однос со сопственото искуство (коррелациона компетенција);

- соочување со содржините и формите на изразување на другите религии и развивање на почитување и разбирање кон другите луѓе со различно животно толкување (меѓурелигиска компетенција);

- запознавање со проблемите на човекот и човечката заедница, развивање на способност на емпатија, барање на начини за решавање на проблемите (етичка компетенција);

- изразување на своите со Бога стекнати искуства, запознавање со христијанскиот концепт за Бог и сфаќање на истите како поттик за сопствен религиозен развој (теолошка компетенција) (според Hilger и др., 2009:242).

Диференцијација на задачите:

Со обзир на хетерогеноста на учениците потребно е да се овозможат мноштво критериуми и докази за резултатите за и учениците кои се послаби да можат со писмено или вербално изразување да ги потврдат своите компетенции пред себе и другите. На пример преку пат на сликовно изразување или практични задачи да можат да покажат колку го усвоиле градивото. Секој начин на проверување на некои ученици им дава предност, а некои други ги запоставува. Ништо не спречува тие да одберат различни комбинации на задачи, со различно ниво и изразувачки облици или свесно да побараат промена на обликот на проверување. Секако, обликот на проверување мора да биде поврзан со методите кои се користат во наставата. При проверувањето не може да се инсистира на активност која до тогаш во наставата немала никаква улога (Hilger и др., 2009:242). Така, во праксата на добивање повратни информации и проверување се одржува методичката разновидност на наставата. Всушност, религиската настава познава многу облици на усвојување и изразување, па има привилегија и при вреднување на резултатите да биде помалку нормирана. Тоа значи дека, начелно, сите ученици можат да постигнат успех.

Резултатите од учењето како сопствена одговорност: Идеите од реформната педагогија т.н. годишни изработки и проектна настава, во прилагоден облик можат да го збогатат спектарот на проверување на успехот во учењето и потврдување на резултатите при наставата која вклучува православно христијанско воспитание. Како резултат од учењето може да се смета работата која ја сработиле еден или повеќе ученици на одбрана и со наставникот договорена тема, на пример: документација на некој проект,

истражување за некоја тема на интернет, посета на цркви и манастири или религиозни објекти на другите религии и опишување на искуството околу тоа, припремање на театарска претстава со религиозен или морален карактер и друго. При тоа, важно е учениците сами да иницираат задачи во склад со своите интереси и способности, а потоа да ги презентираат.

Самовреднување на ученикот: Во согласност со тековните размислувања, учениците треба постојано и сè повеќе да се вклучуваат во вреднувањето на сопствените резултати. Тоа го поттикнува самонабљудувањето на ученикот и го збогатува набљудувањето на резултатите од страна на наставникот. Така, самонабљудувањето и набљудувањето на другите влегуваат во дијалог, кои е пред сè со цел, смислен и богат со заклучоци. Оној што сака учениците да ги оспособи за самостојно учење, мора да ја поттикнува нивната способност за самостојно расудување и да им понуди критериуми, стратегии и техники за учење, за предностите и недостатоците кои самите ги спознале продуктивно да се обработат. Станува збор за оспособување на учениците за утврдување на сопственото ниво во учењето, за последователно да следат други чекори во учењето. За тоа придонесува отвореното изнесување на критериумите на вреднување во наставата и поимање на истите како за нешто за кое може да следи договор и кое може да се интерпретира. Комуникацијата за резултатите мора да се негува и учи. Таа претпоставува атмосфера на доверба помеѓу наставникот и ученикот, како и взаемно меѓу учениците. Само во тие услови возможно е без помислување на конкуренција да се спознаат и почитуваат индивидуалните резултати и малите успеси во учењето, па критиката да се доживее како позитивно поттикнување. Оттука самовреднувањето упатува на дијалог со другите, бидејќи дури во дијалогот се изградуваат и прошируваат критериумите за самостојно вреднување (Winter 1996, 34-37).

Од религиско-педагошка перспектива вредностите на човекот не смеат да зависат од неговите резултати. Неотугливоста на личноста и нејзиното прифаќање без предрасуди се на прво место. Поради тоа наставниците по православно христијанско воспитание во прв ред се застапници на учениците. Тие треба да ги поттикнуваат учениците на самостојно учење и да ги подржуваат во проценувањето на сопствените резултати. Што се однесува до проверувањето на резултатите, наставниците се повикани критички да ги

промислат општествените и училишните сфаќања за резултатите, па во наставата да го негуваат дијалогот за резултатите, вреднувањето и критериумите за вреднување како саморазбирлив составен дел на наставниот процес. Самовреднувањето на учениците мора да биде дел од наставата, односно учениците треба да можат да го просудат сопственото ниво на постигнување во учењето за да можат, врз основа на тоа, и понатаму продуктивно да работат. Наставникот на располагање им ги дава стратегиите и техниките на учење. Најпосле, не треба да се заборави дека, всушност, православно христијанско воспитание може да создаде простори ослободени од притисоците за вреднување спрема резултатите, фази на тишина и мир во кои учениците можат да си дозволат време во кое резултатите се исклучени.

12. Заклучок

Добрата настава по православно христијанско воспитание која треба да биде временски смислена за учениците подразбира и компетенција за планирање и обликување како значајна квалификација во професионалноста на наставниците. Во тоа спаѓа и способноста и спремноста на наставникот да ги сфати сериозно учениците во нивните односи кон животното опкружување и нивните интереси, а исто така и образовните содржини на наставниот предмет. Тоа е најважна задача на дидактичката анализа на наставата која вклучува православно христијанско воспитание со нејзините прашања за релевантноста и предметната репрезентативност на содржините за тие во наставата за учениците да станат теми кои поттикнуваат на соочување, усвојување и развој.

Вероучителот треба добро да ги познава сите дидактички аспекти на православно христијанско воспитание за да може, со обзир на одредениот наставен контекст и можноста за учење на учениците, критички и конструктивно да промислува, да биде способен за ритмизирање и инсценирање на наставата сè до многу конкретни одлучувања. Всушност, дидактичките познавања на наставата по православно христијанско воспитание му овозможуваат на наставникот да ги формира стимулациите, прашањата и задачите на начин на

кој учениците ќе ги активира и поттикне на размислување за Бога, светот, себеси и другите.

Православното христијанско воспитание е дел од изборниот наставен предмет *Етика во религиите* и заедно со низата на содржини од другите религии има за цел да го внесе својот, за тој предмет, специфичен глас. Неговото предметно гледиште станува транспарентно во повеќеперспективна настава која ги поврзува предметите, пред сè, во тимско поучување и во проектна работа. За професионализацијата е важно вероучителите да не станат „осамени борци“ на ова поле. Соработничкото наставно планирање и промислување, во смисла на колегијално советување и интервизија, покрај перманентното усовршување, е пат кој ги зајакнува вероучителите и ја поттикнува нивната дидактичка креативност, а истовремено олеснувајќи им ја нивната наставна работа.

Користена литература:

1. Allport, G. W. (1950). *The individual and his religion*. New York: Macmillan.
2. Амфилохије митрополит, (2000): *Основи православног васпитања*, Београд: Братство „Св. Симеон Мироточиви“ Врњачка Бања.
3. Vilotijević, M. (1999): *Didaktika 3*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Učiteljski fakultet.
4. Вучић, Р. (1960): *Методика религијске наставе*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.
5. Gajić, O., Zuković, S. (2007): *Sadržaji veronauke i književnosti u korelacijsko-integracijskom metodičkom sistemu*, Zbornik Odseka za pedagogiju, Vol. 20/21, 162–179, Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za pedagogiju.
6. Дабић С. (2000): *Приручник за вероучитеље, катихезе за ученике веронауке при парохијским храмовима*. Београд: Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке.
7. Dušanić S. (2007). *Predictori religioznosti mladih* во Psihološka istraživanja religioznosti, Banja Luka: Laktaši – Grafomark.
8. Зелененко А, *Основополагајуће принципи православной педагогике и утрата их современной школой*, преземено на 01.12.2010 од <http://bigrefs.ru/16/ref.php?id=1232427781>.
9. Зеньковский В, *Христианство и педагогическая деятельность*, Общий исторический обзор основных педагогических течений, преземено на 01.12.2010 од <http://pda.coolreferat.com> .
10. Zuković, S. (2005a): *Svrha i ciljevi verske nastave*, во: *Savremene koncepcije i inovativni postupci u vaspitno-obrazovnom radu i mogućnosti primene u savremenoj školi* (ур. Р. Грандић), , Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine, 240–246.
11. Zuković, S. (2006): *Realizacija verske nastave u školama – stanje, problemi i mogućnosti*, во: *Reforma sistema vaspitanja i obrazovanja u Republici Srbiji* (ур. Е. Каменов), Novi Sad: Filozofski fakultet, 279–292.
12. Zuković, S. (2006a): *Verska nastava kao deo reformisanog vaspitno-obrazovnog sistema*, во: *Razvoj sistema vaspitanja i obrazovanja u uslovima tranzicije* (ур. Е. Каменов), , Novi Sad: Filozofski fakultet, 212–225.
13. Ивановић, С. (1998): *Савремено образовање и религија*, Теме, 1–2, 129–139, Ниш: Универзитет у Нишу – Филозофски факултет.

14. Илиќ П. Ј., Драшкович Ч.(1981): *Религиска педагогија*, Скопје: Православен богословски факултет „Св. Климент Охридски“.
15. Joksimović, S. (2004): *Komunikacija u nastavi i psihosocijalna klima škole*, во: *Pedagogija 2*, Београд: Forum pedagoga Srbije i Crne Gore, стр. 1-11.
16. Johnstone, R.L. (1988). *Religion in society: A sociology of religion* (3rd ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice- Hall.
17. Кончаревић, К. (2005а): *Припремање наставника за наставу православног катихизиса и планирање наставног процеса*, во: Православни катихизис у основним и средњим школама, , Београд: Митрополија београдско-карловачка, 51–64.
18. Krulj S.R, Kačapor S., Kulić R. (2002): *Pedagogija*, Београд: Svet knjige.
19. Кубурић З. (2003а): *Живот у верски хомогеној или хетерогеној средини*, во: Уважавање различитости и образовање (ур. Ј. Шефер, С. Максић и С. Јоксимовић), Београд: Институт за педагошка истраживања, 196–203.
20. Кубурић, З., Дачић, С. (2004): *Методика верске наставе*, Нови Сад: ЦЕИР, Београд: Чигоја штампа.
21. Kuburić, Z. (2009а): *Religija i mladi, Religija i tolerancija*, во *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu Vol. VII, No. 12, 217– 234.*
22. Kuburic, Z. (2009б): *Slika o Bogu u stavovima opšte populacije na Balkanu, Subjektivizacija istine*, во: Vladeta Jerotić i Miroslav Ivanović: *Religija između istine i društvene istine i društvene uloge*, Београд: Dereta, 149–174.
23. Кубрић З., Зуковић С. (2010): *Верска настава у школи*, Нови Сад: Филозофски факултет.
24. Маслов Н. В. (2007): *Методы православного воспитания*, во журнал „Глинские чтения“ июль-август преземено на 11.01.2011 од <http://www.glinskie.ru/common/mpublic.php?num=103>.
25. Маслов Н. В. (2007): *Основы русской педагогики* во журнал „Глинские чтения“ сентябрь-октябрь 2007, преземено на 1.03.2011 од <http://www.glinskie.ru/common/mpublic.php?num=241>.
26. Маслов Н. В. (2007): *Условия успешности православного воспитания* во журнал „Глинские чтения“ ноябрь-декабрь 2007, преземено на 1.03.2011 од <http://www.glinskie.ru/common/mpublic.php?num=414>.
27. Мельков А. (2004): *Православная педагогика- Теория и практика*, преземено на 21.12.2010 од <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/041227110416.htm> .

28. Мидић, И. (2004): *Православни катихизис*. Приручник за наставнике основних и средњих школа, Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства
29. Миочиновић Љ. (2004). *Морални развој и морално васпитање* (когнитивно-развојно схватање). Београд, Чигоја штампа.
30. Мирасчиева С. (2010): *Етика во религиите*, прирачник за наставата по изборниот предмет, Скопје, Биро за развој на образованието.
31. Мирасчиева С, Петровски В. (2010): *Методика на наставата по религиско образование*, Штип.
32. Николоска М. (1997). *Психолошките особини на идните наставници*. Скопје.
33. Nipkow K. E. (1987): *Lebensgeschichte und religiöse Lebenslinie* во JRP 3, 3-35.
34. Ничипоров Борис. *Принципы христианской педагогики и нравственное воспитание русских детей*, преземено на 01.12.2010 од http://azbyka.ru/tserkov/lyubov_i_semya/pravoslavnaja_pedagogika/nichiporov_printsipy_hristianskoi_pedagogiki-all.shtml.
35. Pavićević ,V. (1988). *Sociologija religije*. Beograd: BIGZ.
36. Пархоменко Константин. (2000): *Как преподавать детям Закон Божий*, Санкт-Петербург, преземено на 01.12.2010 од http://azbyka.ru/parkhomenko/roditelyam/kak_govorit_detiam_o_Boge-all.shtml.
37. Паисий Святогорец, *Воспитание веры*, преземено на 01.11.2010 од <http://orthodoxia.org/lib/1/1/3/12.aspx> .
38. Pedagoška enciklopedija (1998), редак. Н. Поткоњак и П. Шимлеша, 1. knj., Beograd et al.: ZZUINS (etc.).
39. Pranjić, M. (1997): *Metodika vjeronaučne nastave*. Teorijske osnove i praktični modeli, Zagreb: Katehetski selezijanski centar.
40. Radovanović, V. (1993). *Empatičnost srednjoškolskih nastavnika* во Psihologija XXVI,1-2,11-50. Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.
41. Ристић, М. (2005): *Примена информационо-комуникационих технологија у настави веронауке*, во зборникот: Православни катихизис у основним и средњим школама, Београд: Митрополија београдско-карловачка,23–32.
42. Сандо, Д. (2005): *Вероучител у савременој настави*, во зборникот: Православни катихизис у основним и средњим школама, Београд: Митрополија београдско-карловачка, 69–78.

43. *Свето писмо (Библија) на Стариот и на Новиот завет* (2002): Скопје, Библиско здружение на Република Македонија.
44. Сурова Л. В. (2002): *Методика православној педагозики*, Клин, преземено на 01.12.2010 од <http://www.klikovo.ru/db/book/head/8535>.
45. Stevanović, M. (1998): *Didaktika*, Tuzla: R&S.
46. Тимовски В. (2005): *Образованието и религијата*, соочување со веронауката, Скопје: книгоиздателство Феникс.
47. Тубић, Д. (2004): *Атрибуције особина наставника и активност ученика у настави*, Педагошка стварност, Нови Сад, 3–4, 270–289.
48. Hilger G., Leimgruber S., Ziebertz H.G. (2009): *Vjeronaučna didaktika*, Priručnik za studij, obrazovanje i posao, Zagreb: Salesiana.
49. Šušnjić, Đ. (1995): *Znati i verovati*, Beograd: Čigoja štampa.
50. Winter F. (1996): *Schülerselbstbewertung. Die Kommunikation über Leistung verbessern*, во Heide Bamburg и др., Сеелзе, 34-37.

Анета Јовковска

ДИДАКТИЧКИ АСПЕКТИ НА ПРАВОСЛАВНОТО ХРИСТИЈАНСКО
ВОСПИТАНИЕ

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП